

ВІННИЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ АГРАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФАКУЛЬТЕТ МЕНЕДЖМЕНТУ І ПРАВА
КАФЕДРА ПРАВА

«Допущено до захисту»

Завідувач кафедрою

_____ Н.М. Опольська

« ____ » _____ 2020 р.

ДИПЛОМНА РОБОТА
на здобуття освітньо-кваліфікаційного рівня «Магістр»
зі спеціальності 081 «Право»

на тему:

«Гендерна рівність: правове регулювання»

Виконав:

Студент 6-го курсу, групи ПР-19

Мимріков Андрій Віталійович

Керівник:

Кандидат історичних наук, ст.викладач

Піковська Тетяна Валентинівна

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ I. ГЕНЕЗА ГЕНДЕРНОЇ РІВНОСТІ: ПОНЯТТЯ, ІСТОРІЯ РОЗВИТКУ ТА ЗНАЧЕННЯ	
1.1. Передумови та історичні аспекти становлення руху захисту гендерної рівності.....	6
1.2. Методологія дослідження генези гендерної рівності.....	14
1.3. Гендер і гендерна рівність: основні поняття та концепції.....	22
РОЗДІЛ II. МЕХАНІЗМ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ГЕНДЕРНОЇ РІВНОСТІ В УКРАЇНІ	
2.1. Структура механізму забезпечення гендерної рівності в Україні.....	28
2.2. Правова свідомість як основа механізму забезпечення гендерної рівності в Україні.....	36
2.3. Українське законодавство, що встановлює засади гендерної рівності в Україні.....	50
РОЗДІЛ III. УДОСКОНАЛЕННЯ ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ГЕНДЕРНОЇ РІВНОСТІ	
3.1. Основні міжнародні та світові концепції та нормативні акти, що забезпечують дотримання гендерної рівності.....	61
3.2. Удосконалення діючого законодавства у сфері забезпечення гендерної рівності.....	74
ВИСНОВКИ.....	82
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	85

ВСТУП

Проблема визнання та становлення рівності людей незалежно від гендерної належності тривалий час, що охоплює різні історичні періоди та значні географічні масштаби, продовжує залишатись первинно гострою та актуальною. Тисячі наукових праць, міжнародних документів, заходів світового масштабу присвячено встановленню базових орієнтирів для визначення напрямку вкорінення, здавалось би, такого природного та логічного принципу. Проте, незважаючи на прогресивність 21ого століття, що, в тому числі, полягає й у зміні розподілу ролей всередині суспільства та його окремих соціальних ланках – таких як родина чи робочий колектив, стереотипи гендерного характеру продовжують своє існування, та більше того, виникає ряд нових утисків й соціальних непорозумінь.

Гендерна рівність вже давно визначена на декларативному рівні як рівний правовий статус жінок і чоловіків та рівні можливості для його реалізації, що дозволяє особам обох статей брати рівну участь у всіх сферах життєдіяльності суспільства. Проте визначеність даного явища у теорії, у нормативних актах, на жаль, не дає підстав стверджувати й про таку ж його прозорість у житті суспільства, у спрямованості державної політики, у розумінні пересічного громадянина.

Становлення гендерної рівності полягає у забезпеченні розширення можливостей для жінок і чоловіків, що полягає у запобіганні гендерним стереотипам та сексизму, насильству щодо жінок і домашньому насильству, забезпеченні рівного доступу жінок і чоловіків до правосуддя, досягненні збалансованої участі жінок і чоловіків у процесі прийняття політичних та суспільних рішень.

Наслідком вкорінення принципу забезпечення рівних можливостей та належного захисту статей є побудова міцної платформи демократичності, гуманістичної спрямованості держави.

Сьогодні більшість країн світу прийшли до розуміння того, що без демократичного розвитку особистості як чоловіка, так і жінки неможлива демократизація всіх сфер світобачення. Система волевиявлення обох статей – чоловіків і жінок як рівних у правах і можливостях, що закріплені законодавчо й забезпечені реально в політико-правових принципах, діях, розбудові громадських і державних структур з урахуванням гендерних інтересів має стати основою функціонування суспільства в третьому тисячолітті.

Забезпечення принципу гендерної рівності свідчить про те, наскільки ефективно держава може побудувати об'єднане, розвинуте та поступальне суспільство. Адже рівень захищеності прав кожного громадянина незалежно від статі показує рівень розвитку суспільства, тому нехтування проблемами гендерної рівності ставить під сумнів всю систему державного управління.

У зв'язку з чисельністю міжнародних та національних правових документів, що регулюють вказане питання, та все ж частою неефективністю та недосконалістю останніх, вважаю, що тема правового регулювання гендерної рівності є цікавою та актуальною, потребує ретельного вивчення та аналізу.

Об'єктом дослідження даної дипломної роботи є процес правового становлення та реалізації явища гендерної рівності.

Предметом дослідження є правове регулювання гендерної рівності.

Метою даної дипломної роботи є систематизація накопичених науковою доктриною знань щодо даного питання, вивчення міжнародного досвіду та українських тенденцій його втілення, а також з'ясування місця гендерної рівності у правосвідомості сучасного українця та правовій системі незалежної демократичної України.

Актуальність та мета дослідження зумовили наступні завдання наукового пошуку:

- розглянути поняття «гендерна рівність» у динаміці його історичного становлення, виокремити його ознаки та з'ясувати, які шляхи його вивчення є найбільш продуктивними та вірними;

- дослідити сучасний стан становлення гендерної рівності в Україні та закордоном;
- ознайомитись та здійснити аналіз дієвості правових механізмів, що забезпечують розвиток та становлення гендерної рівності.

Теоретичною базою дипломної роботи є норми чинного законодавства України та зарубіжних країн, а також праці вітчизняних та зарубіжних вчених у галузі права та соціології, політології. При написанні дипломної роботи були вивчені, опрацьовані та використані наукові роботи ряду вчених, серед яких Петрова Р.Г., Жеребкіна І.О., Мельник Т.М., Уварова О.О., Вороніна О.А., Мірошніченко О.А. та інші.

Методологічна основа роботи ґрунтується на використанні таких логічних методів, як аналіз, синтез, індукція та дедукція, логіко-семантичний метод (для визначення та поглиблення понятійного апарату), метод порівняння (використовувався для порівняння окремих положень законодавства України та подібних положень, закріплених у законодавстві інших країн), структурний та інші.

Логіка дослідження зумовила структуру дипломної роботи: вступ, три розділи, кожен з яких містить підпункти, висновки та список використаних джерел.

Перший розділ присвячений питанню визначення поняття гендерної рівності, історію його розвитку та значенню у різні історичні періоди й наразі.

У другому розділі підлягає дослідженню основні складові та комплексне явище механізмів забезпечення гендерної рівності.

Третій розділ присвячений вивченню та аналізу законодавства, що спрямоване на забезпечення гендерної рівності, та його удосконаленню.

РОЗДІЛ I. ГЕНЕЗА ГЕНДЕРНОЇ РІВНОСТІ: ПОНЯТТЯ, ІСТОРІЯ РОЗВИТКУ ТА ЗНАЧЕННЯ

1.1. Передумови та історичні аспекти становлення руху захисту гендерної рівності

Як і будь-яке інше існуюче явище чи поняття, феномен гендерних досліджень мав початковий відлік створення, причинно-наслідкові аспекти формування, історичні, політичні та загально соціальні умови виникнення.

Неможливо розпочати вивчення навіть основних тез та складових компонентів досліджуваного поняття не торкнувшись тих досліджень, які йому передували. Саме тому необхідно розглянути, насамперед, явище феміністичного руху, що хоч і є загально відомим та поширеним в уявленнях та мовленні соціуму, проте природа якого для багатьох помилково уявляється безпосередньо тотожною явищу гендерної рівності.

У системі наукових досліджень тривалий час особливе місце відводилось вивченню напрямку «жіночих досліджень», що полягав у вивченні становища й статусу жінки, як такої, що перебуває в нерівному становищі порівняно з чоловіком та зазнає найбільших дискримінаційних утисків.

Вказані дослідження мали характерний тип аргументації та методологічні можливості пояснити нерівність становища, статусу та громадських позицій жінок і чоловіків, а саме, не враховували владних відносин «панування – підкорення» в системі стосунків «жінка – чоловік» та не аналізували владних співвідношень у певній культурі, пов'язаних зі статтю. У спектр їх вивчення не включено причини становища жінок у історичній практиці суспільного життя, за основу взято «гендерно нейтральну» модель їх опису та пояснення – «жінки в революції», жінки і колективізація, «жінка в Другій світовій війні» тощо. Тобто жінка досліджувалась поруч з іншими соціальними чи демографічними групами, проте не досліджувалась специфіка становища жінок порівняно з останніми. Часто такі дослідження, особливо в сфері культурології, філософії та літературознавства, зосереджувалися не так на аналізі, як на оцінках жінки – як

«святої» чи «блудниці», «фатальної жінки» тощо й акцентували увагу на її уявних чеснотах або таких же уявних пороках. За таких тенденцій невідворотнім було формування нових підходів досліджень вказаного сегменту та формування ґрунтовних «жіночих досліджень».

Жіночі дослідження у літературі визначено як напрямок наукової діяльності, спрямований на вивчення статусу й становища жінки на світовому рівні або в національно визначеному суспільстві в певний історичний час, при якому розглядається жіночий життєвий досвід у системі соціальної й культурної дійсності.

Саме жіночі дослідження стали джерелом і створили теоретичну базу для виникнення безпосередньо гендерних досліджень, що датується 70-ми роками ХХ століття. Першопочатково формуючись як одна з вузьких галузей жіночих досліджень, гендерні дослідження втілили перехід від вивчення специфічно жіночого досвіду до аналізу гендерної ситуації в певній країні, гендерних відносин, що охоплюють обидві статі, та в результаті вийшли на новий масштабний науковий рівень. Виникнення та розвиток поняття «гендер», який світова наукова громадськість нині чітко розмежовує з поняттям «статі», цілком відтворює цю зміну. Жіночі дослідження все більше переростають у гендерні, які активно поширюються протягом 80-их та 90-их років, стаючи все більш багатоаспектними та активно залучаючи проблематику й методи різних дисциплінарних галузей соціо-гуманітарних наук.

Особливе загострення гендерної теми відбулося у 70-90-ті роки ХХ ст., що призвело до нових напрямів досліджень. До найбільш інтенсивних належить фемінізм, що спочатку мав політичну мету. У західних країнах це отримало назву «тихої жіночої революції». Гендерологія стала послідовницею фемінології та фемінізму. У 1968 р. Р. Столлер вперше визначив різницю між поняттями «стать» і «гендер». У 1993 р. був створений Центр дослідження жінок і гендеру. Причиною виникнення таких досліджень стало протиставлення жінок і чоловіків, стереотипи про чоловіче призначення [1; 37].

Так, фемінізм – це соціальна теорія і критика патріархату як несправедливого суспільного устрою та рух, який бореться за подолання гендерної дискримінації та несправедливості, й втілює собою боротьбу за рівні права і можливості жінок і чоловіків. Фемінізм розглядають, беручи до уваги різноманітні культурні контексти, економічні, політичні і соціальні умови.

Науково прийнято виділяти три умовні хвилі фемінізму – етапи боротьби жінок за свої права.

Перша хвиля фемінізму розпочалась приблизно у 1830-х роках з початком боротьби жінок за право голосу, що дістало назву «суфражизм», та тривало приблизно до часів другої світової війни, коли жінки західного світу досягли своєї мети. Нова Зеландія першою у світі надала жінкам право голосу в 1893 році, у 1894 році - Австралія. У Європі першою була Фінляндія – 1905 р., за якою пішли інші Скандинавські країни та решта Європи. Право на власність, вищу освіту та професійну зайнятість – інші нагальні питання першої хвилі фемінізму. Уперше європейські університети відкрили двері для жінок лише в кінці 19 століття.

Проблематика другої хвилі фемінізму набула більш масштабного кола питань. Місце жінок на ринку праці, гідна оплата праці, неоплачувана домашня праця, соціальна підтримка з боку держави та ряд інших вимог сформували мету даного руху. «Особисте є політичним» – відомий слоган активісток, які ставили на політичний порядок денний питання насильства щодо жінок, як у сім'ї, так і в робочому середовищі. У феміністичному русі того періоду яскраво вирізнялись три основні напрями: суфражизм – рух за надання жінкам права обирати; гуманістичний – можливість жінок навчатись, розвиватись і таким чином досягти рівності; марксистський, згідно з яким становище жінки-робітниці зумовлене класовими причинами, тому боротьба за її звільнення збігається із загальним завданням звільнення пролетаріату.

У 1990-х рр. формується третя хвиля, що пов'язана з епохою постмодернізму і постструктуралізму. Оскільки активізм не забезпечив

повністю очікуваних результатів, змінюється підхід до постановки проблеми[2;144].

Першим документом фемінізму вважають «Декларацію прав жінки та громадянки», написану французькою Олімпією де Гуж у 1791 р., в якій було заявлено, що жінка має такі самі права на свободу, володіння власністю, як і чоловік, проте на заваді цьому стоїть «тиранія сильної статі». Декларація викликала в суспільстві потужний спротив, особливо фраза: «Якщо жінка має право зійти на ешафот, то вона повинна мати право зійти і на трибуну».

Таким чином, саме феміністичні питання та формування феміністичного вчення стало основою для виникнення у суспільстві ряду інших питань, що стосувались несправедливостей та нерівності його членів.

Поява гендерних досліджень як наукового напрямку слід пов'язувати з активним розвитком виробничого, політичного й іншого капіталу в другій половині ХХ століття, що вимагав зростання масштабів людського капіталу, розширення кількісних і якісних його можливостей.

Оновлення й реформування світової спільноти, національних суспільств і держав унеможлиблювалося без наукового аналізу й рекомендацій щодо нового змісту гендерних відносин, які щораз більше починають розглядатися як базові. Подальші зміни й відповідні до них програми розвитку потребували вироблення наукових принципів гендерної рівності, на яких вони ґрунтуються й розвиваються. Передусім прогрес у суспільному розвитку потребував наукового аналізу поповнення й розширення нових джерел економічних і соціальних ресурсів, зокрема жіночого соціуму, нових форм їх організації й управління. З цього погляду гендерні дослідження виникли як соціальне замовлення новітнього суспільства, як відбиття відповідної організації соціального простору, потреба реконструювання індивідуального, родинного, суспільного й державного співжиття статей. Ці процеси осмислювались як економічні, політичні та соціальні перетворення світового й національних масштабів. В історичній практиці питання рівності статей дедалі стійкіше починає розглядатися як засадничий принцип демократичного розвитку

суспільств, гуманістичного змісту їх політичної організації. Гендер починає набувати значення категорії, зіставної з категоріями «класу» та «раси»; все більш ув'язується з поняттями нації, політики, демократії, розглядається в зв'язку з мистецтвом, культурою тощо. Все це потребувало теоретичного пояснення та розроблення відповідної аргументації.

Предметом поглибленого вивчення й наукового осмислення стають цінності та життєві орієнтації чоловіка й жінки, розширення їхніх інтересів і виникнення нових потреб, оновлення характеру відносин між ними відповідно до оновлення світового простору, нові підходи до соціо-статевої культури й формування ними культурних реалій сучасності, розширення індивідуального життєвого простору самовираження, а також поглиблення інтересу до визначення й творення майбутнього з урахуванням гендерної перспективи.

Гендерна теорія виникла як сучасний науковий пошук паритетних і збалансованих відносин між статями, їх світового й національного співіснування на основі аналізу та переосмислення історії, організації громадського й приватного життя жінки і чоловіка, всієї соціальної культури як сфери формування життєвих стратегій індивідів відповідно до їхньої статі[3; 16-17].

Залежно від форм державного правління в Україні, можливо визначити такі етапи становлення вітчизняної гендерної рівності:

а) ранньофеодальний – що датований кінцем IX – початком XIV століть. У цей час у цивільно-правових відносинах статус жінки в давньоруському праві був набагато вищим, ніж, наприклад, в римському чи давньо-германському. В часи княжої Русі жінка в шлюбі зберігала за собою все своє майно, яке і після смерті чоловіка не включалося у спільну спадщину, а вдова ставала повноправною головою сім'ї. Жінки володіли правом на придане і спадок. Чоловіки нерідко залежали від дружин у майновому сенсі;

б) станovo-представницький – вказаний період ознаменовується прийняттям християнства на Русі, що не змінило правового становища тогочасної жінки. Так, дружини, вдови, дочки та сестри князів мали вагомий

вплив у публічній сфері. Міщанки, а точніше, вдови-господарки Києва та інших старших міст традиційно мали своїх представників на сільських віче з чіткими інструкціями як вести себе при голосуванні з важливих питань. Проте зі збільшенням кількості церковних творів і проповідей набувала поширення ідея неповноцінності жінки, що принижувало її значення в сім'ї і закріплювало нерівноправність жінок. Покора дружини чоловікові стояла на першому місці, незалежно від її здібностей та особистих якостей. Їй заборонялося давати поради чоловікові на людях, демонструвати обізнаність та компетентність у справах сім'ї, господарстві, державному житті;

в) імперський – вказаний період розпочався з втратою автономії Гетьманщини, що спричинило й зникнення політичної гендерної рівноправності в українському суспільстві. Так, після підпорядкування української православної митрополії російському патріархатові, еталоном поведінки подружжя в сім'ї та суспільстві вважався «Домострой», відповідно до якого дружина у сім'ї повинна була дотримуватися строго регламентованої поведінки, недотримання якої каралося як чоловіком так і церквою. Проте, під впливом ідей Французької революції 1789 року та Просвітництва у другій половині XVIII ст. в Російській імперії та, зокрема, в Україні, формується новий тип послідовників ідеї гендерної рівності – заявляють про себе та свою самосвідомість жінки-письменниці та поетеси.

На початку 50-х рр. XIX ст. передова російська інтелігенція уже була добре обізнана з феміністськими рухами на Заході. Реформи 60–70-х рр. XIX ст. радикально, хоч і непослідовно, змінили всі сторони життя в Російській імперії. Гендерна рівність повинна була проявитися насамперед у виборчому праві, але саме у цій сфері жінки фактично були віднесені до категорії політично неправоздатних громадян. Вони не мали пасивного виборчого права і були позбавлені можливості брати участь в державному управлінні та місцевому самоврядуванні. Все це спонукало жінок до активної боротьби за отримання політичних прав;

г) національно–республіканський період безпосередньо пов'язаний з такими документами як Постанова Тимчасового уряду від 15 квітня 1917 року «Про проведення виборів гласних міських дум» і «Тимчасовими правилами щодо проведення виборів гласних міських дум», відповідно до яких обирати й бути обраним до органів міського самоврядування могли усі громадяни чоловічої та жіночої статі усіх національностей та віросповідань, які досягли 20 років та мешкали або мали будинок чи сферу діяльності у цьому місті. Даний період характеризується усвідомленням як чоловіками, так і жінками необхідності звільнення особистості незалежно від статі. Безпосереднє юридичне закріплення гендерної рівності в державному управлінні та фактична реалізація цього соціального явища розпочинається з революційних демократичних подій в Україні 1917 – 1918 рр. та створенням основ української національної держави і права. Вперше у Розділі II. «Права громадян України» (ст. 10) Конституції Української Народної Республіки (Статут про державний устрій, права і вільності УНР) від 29 квітня 1918 р. зафіксовано: «Актова, громадянська і політична правомочність громадянина УНР починається з 20 літ. Ніякої різниці в правах і обов'язках між чоловіком і жінкою право УНР не знає». Такого конституційного положення на той час не мала жодна країна світу.

З утворенням Західноукраїнської Народної Республіки наприкінці 1918 року у Тимчасовому основному законі про державну самостійність українських земель колишньої австро-угорської монархії, ухваленому Українською Національною Радою на засіданні 13 листопада 1918 року було закріплено: «Права влади іменем Західно-Української Народної Республіки виконує весь її народ через своє заступництво, вибране на основі загального, рівного, безпосереднього тайного і пропорціонального права голосування без різниці статі. На цій основі мають бути вибрані установчі збори Західно-Української Народної Республіки. До часу зібрання установчих зборів виконує всю владу Українська Національна Рада і Державний Секретаріат». Жінки Західноукраїнської Народної Республіки брали участь до виборів у парламент,

займали владні та судові посади, були вояками Галицької армії, після Злуки УНР та ЗУНР разом з жінками Української Народної Республіки створили в Кам'янці-Подільському об'єднану українську жіночу організацію та спільно включились у міжнародний жіночий Рух, брали участь у міжнародних з'їздах Міжнародної жіночої ради, Міжнародного суфражистського союзу та Міжнародної жіночої ліги за мир та свободу;

д) радянський – розпочався з закріпленням радянської влади. Так, у Конституції УСРР 10 березня 1919 року опосередковано закріплено за жінками, як громадянами тільки право обирати та бути обраними. Чітко вираженого формулювання про статеву рівність у цьому акті не зафіксовано, а, насамперед, йдеться про класову пролетарську єдність. Проте вже у Конституції УСРР 1929 року у ст. 66 зазначається: «Право обирати і бути обраним до рад мають, незалежно від статі, віри, рас и, національності, осілості тощо, такі громадяни Української Соціалістичної Радянської Республіки, що їм до дня виборів минуло 18 років». Пізніше, у Конституції СРСР 1936 року саме жінці присвячена ст. 122, в якій зазначено, що жінці в СРСР надаються рівні права з чоловіком у всіх сферах господарського, державного, культурного та суспільно-політичного життя. Можливість здійснення цих прав жінками забезпечується наданням жінці рівного з чоловіками права на працю, оплату за працю, відпочинок, соціальне страхування та освіту, державною охороною інтересів матері та дитини, наданням жінці при вагітності відпусток зі збереженням утримання, широкою низкою пологових будинків, дитячих яселів та садочків.

Усі ці конституційні нововведення були прогресивними, оскільки на той час, жодна країна світу законодавчо не закріплювала вичерпне коло прав для чоловіків та жінок нарівних. І надалі конституційне закріплення гендерної рівності в Україні відбулося в Конституціях СРСР 1977 р. та Конституції УРСР 1978 р.

У другій половині 1950-х – на початку 1960-х років обмежена лібералізація суспільства і «приватизація» особистого життя поступово

послабили дію більшовицького гендерного кодексу й підштовхнули до появи альтернативної інтерпретації жіночності й чоловічності в СРСР. Радянська пропаганда завжди пишалась тим, що жінки вперше в історії були залучені до суспільно-політичного і культурного життя країни. Дійсно, до часу завершення радянської історії, жінки становили 51 відсоток всієї робочої сили. Дев'ять десятих жінок працездатного віку працювали або вчилися. За своїм освітнім рівнем радянські жінки практично зрівнялися з чоловіками.

Проте, що ці показники не свідчать про дотримання принципу рівності та рівноправності в державному управлінні;

е) сучасний в умовах незалежної України - після розпаду СРСР, попри структурні зміни й виникнення нових гендерних практик, трансформація гендерних відносин супроводжувалася поверненням до патріархатних уявлень про ролеві статуси чоловіків та жінок у суспільстві, боротьба з наслідками чого триває й у наш час[4].

Таким чином, за результатами аналізу вищевикладеного, вважаю, що можливо стверджувати про безпосередню пов'язаність явища гендерної рівності, як і будь-якого іншого соціального феномену, з тенденціями та особливостями історичних та політичних періодів. Незважаючи на різноманіття останніх як у світовому масштабі, так і на теренах України безпосередньо, питання рівності прав людини незалежно від будь-яких її особливостей та приналежності до певних груп усвідомлювалось та фігурувало у громадських настроях. Тривалий та незавершений й наразі рух жінок за відкинення патріархального гніту й встановлення єдиних незалежних критеріїв оцінки професійних, ділових, моральних та етичних якостей жінок та чоловіків, звичайно ж дав поштовх і до усвідомлення суспільством й ряду інших суттєвих недоліків та стереотипів минулого.

1.2. Методологія дослідження генези гендерної рівності

Гендерні дослідження в рамках наукової теорії почали проводитись порівняно нещодавно – у 1980-х роках в університетах Північної Америки. Спроби аналізу питань гендерної рівності, що передували їм відзначалися

доволі невпорядкованою й хаотичною формою. Так, перші курси жіночих досліджень у вищій школі США були організовані безпосередньо під впливом жіночих рухів 1960-1970-х років. Відомо, що тогочасний теоретичний аналіз вважався чи не найважливішою умовою соціальних змін, а дослідження гноблення жінок асоціювалося з пошуком політичних і соціальних можливостей подолання нерівності в патріархальних і капіталістичних суспільствах[5; 18].

Гендерні дослідження сформувалися у руслі феміністичної критики науки й історії: послідовники ідей фемінізму намагалися звільнити мислення та мову людини від усього того, що формує менш сприятливе становище для жінок стосовно чоловіків. Представники ж гендерних досліджень спрямували особливу увагу на те, яким чином може бути забезпечене справедливе співіснування чоловіків і жінок в межах одного суспільства. Таким чином, хоча феміністичні й гендерні дослідження мають певну спорідненість, і другі виникли в рамках перших, гендерні дослідження чим далі, тим яскравіше відрізняються своїми особливими предметом і методологією.

Методологія гендерного дослідження становить систему способів і прийомів пізнання, що характеризується рядом притаманних їй інструментів, котрі вирізняють гендерне дослідження серед інших.

Основними інструментами методології гендерного дослідження є:

- розмежування понять «гендер» та «стать». Хоча відмінності між словами «гендер» і «стать» практично не існує у побутовому спілкуванні, в науках гуманітарного профілю їх вже досить давно прийнято розмежовувати. Згідно з позицією, що була підтримана, зокрема, Міжнародною організацією праці, термін «гендер» відображає соціально зумовлені відмінності та зв'язки між чоловіками і жінками. У різних суспільствах і культурах вони різні та змінюються в часі. Термін «гендер» не взаємозамінний з терміном «стать», що відображає виключно біологічні відмінності між чоловіками та жінками, що є універсальними й незмінними [6; 20]. Термін «стать» може

використовуватися, наприклад, коли мова йде про організацію збору статистичних даних. Натомість, термін «гендер» вживається тоді, коли говорять про відмінності у ролях, відповідальності чи про особливі потреби жінок і чоловіків;

- визначення ролі чоловіків та жінок. Ці соціальні ролі – вкорінені у суспільній свідомості звичайні стереотипні уявлення про види діяльності та задачі, що виконуються чоловіками і жінками. Як зазначається у науковій літературі, зміни в ролях статей часто відбуваються у відповідь на зміни в економічних, природних і політичних умовах, в тому числі у розвитку або структурній перебудові та інших національних або міжнародних силах. Ролі у даному соціальному контексті можуть бути гнучкими або жорсткими, подібними або різними, взаємодоповнюючими або конфліктуєчими[6; 29]. В силу природних особливостей жінки та чоловіки беруть різну участь як у репродуктивній, так і у виробничій діяльності. Крім того, у зв'язку із тим, що соціально-політичний рух емансипації при всіх його неспростовних здобутках не зміг домогтися забезпечення рівних умов для здійснення прав чоловіками та жінками, останнім притаманно відігравати менш важливу роль у житті соціальних (наприклад, трудових колективів), зокрема політичних (партій, рухів тощо), груп;
- гендерна справедливість – це справедливе ставлення до жінок і чоловіків, що вимагає позитивних дій від держави задля компенсації історичних і соціальних асиметрій, зумовлених перебуванням протягом тривалого часу у менш сприятливому становищі, що нині ускладнюють забезпечення рівного доступу чоловікам і жінкам до прав та інших соціальних благ. Справедливість тут розуміється гнучко: як ставлення, що не завжди однакове, адже враховує особливості становища та потреб чоловіків і жінок. Справедливим, відтак, може бути наділення чоловіків та жінок дещо відмінним правовим статусом. Згідно з позицією МОП гендерна справедливість може втілюватись як у рівному ставленні, так і

в ставленні, яке, будучи відмінним, розглядається як еквівалентне з точки зору прав, пільг, зобов'язань і можливостей [6;30];

- гендерна рівність, під якою розуміється необхідність наділення чоловіків та жінок рівним обсягом прав і можливостей, а також рівним ставленням до себе у всіх сферах суспільного життя. Юридична рівність часто виявляє себе у тотожності прав, свобод і обов'язків. Це справедливо, зокрема, для переважної частини трудових прав жінок і чоловіків. Однак рівність може бути забезпечена навіть тоді, коли права й обов'язки не тотожні. Так, статтею 24 Конституції України встановлено, що рівність прав жінки і чоловіка забезпечується: наданням жінкам рівних із чоловіками можливостей у суспільно-політичному і культурному житті, в здобутті освіти і професійної підготовки, в праці і винагороді за нею, спеціальними заходами щодо охорони праці і здоров'я жінок, встановленням пенсійних пільг, створенням умов, які дають можливість поєднувати працю з материнством, правовим захистом, матеріальною і моральною підтримкою материнства і дитинства, включаючи надання оплачуваних відпусток та інших пільг вагітним жінкам і матерям[7].

З аналізу правової літератури можливо дійти до узагальненого розуміння методології правового дослідження як системи загально- та спеціально-наукових методів і прийомів пізнання, а також вчення про їх використання для розкриття та розуміння явищ правової дійсності.

Особливого значення для дослідження гендерної рівності у контексті правових наук має системний метод, що пов'язано з системністю права як явища.

У методології права систему розуміють не як звичайну сукупність елементів, а як сукупність організовану, з'єднану в єдине стійке узгоджене ціле за допомогою різноманітних зв'язків між її складовими елементами. Аналіз зв'язків взаємодії дозволяє виявити, як юридичні норми одних галузей права можуть впливати на забезпечення гендерної рівності у інших правовідносинах.

Особливим спеціальним науковим методом є гендерний аналіз законодавства, за посередництва якого можна встановити не лише відмінності у правовому статусі чоловіків і жінок, але й те, як держава, розподіляючи права й обов'язки суб'єктів правовідносин, може впливати на гендерні установки влади та підпорядкування, сприяючи чи перешкоджаючи здійсненню носіями їх гендерних ролей. Гендерний аналіз законодавства передбачає: збір інформації про галузевий правовий статус чоловіків і жінок; встановлення менш сприятливого ставлення до однієї гендерної групи; встановлення й аналіз потреб, можливостей та обмежень жінок і чоловіків у правовідносинах, що на них накладаються у зв'язку зі здійсненням певної суспільної ролі; аналіз конституційності, обґрунтованості та домірності встановлення менш сприятливого ставлення до певної гендерної групи; виявлення у правовому статусі чоловіків і жінок необґрунтованих асиметрій, що спричиняють порушення гендерної рівності[8].

За визначенням ООН, гендерний аналіз є процесом оцінки будь-якого заходу, що планується, з точки зору його впливу на жінок і чоловіків, а також законодавства, стратегій і програм в усіх галузях і на всіх рівнях. Ця стратегія ґрунтується на тому, що інтереси та досвід жінок, як і чоловіків, мають стати невід'ємним критерієм при розробці загальної концепції, при здійсненні моніторингу й оцінки загальних напрямів діяльності і програм у політичних, економічних та суспільних сферах для того, щоб жінки, як і чоловіки, могли одержувати однакові можливості і шанси, а нерівність щоб ніколи не вкорінювалась[9; 79].

Для більш конкретних, переважно статистичних та закономірно-якісних завдань гендерних досліджень науковці використовують загально-наукові методи пізнання такі як аналіз та порівняння. Наприклад, моніторинг публікацій відкритих державних даних та застосування інноваційних підходів до їхньої обробки дозволяють вивчити відмінності у ситуації жінок і чоловіків на національному та регіональному рівні, а також залежно від регіону, району, типу населеного пункту та видів економічної діяльності, що дає можливість

краще зрозуміти гендерний ландшафт та сформувати підґрунтя для вироблення політики і конкретних дій на різних рівнях для подолання гендерної нерівності[10].

Загалом, враховуючи, що гендер продовжує перебувати у статусі інноваційного явища та проходить стадію активної методологічної адаптації в рамках окремих дисциплін, гендерні дослідження широко використовують, у тому числі, й методи політичної науки, серед яких:

- теоретичний метод – метод, що пов’язує сукупність знань, здобутих усіма методами, у концептуальне бачення проблеми. У гендерних дослідженнях даний метод дає можливість визначити коло існуючих проблемних питань та конкретизувати предмет вивчення, визначити місце гендерних знань в окремих галузях науки та науки в цілому;
- соціологічні методи – методи, що дають можливість порівнювати та співвідносити будь-які гендерні параметри з іншими соціальними характеристиками;
- статистичні методи – передбачають введення та застосування показників, що демонструють ступінь справедливості розподілу та користування національними благами й послугами між соціальними групами з врахуванням гендерного чинника;
- емпіричний метод – розкриває позитивний та негативний досвід гендерної діяльності, підтверджує або спростовує правильність певних теоретичних моделей або схем;
- прогностичний метод – метод прогнозування перспектив гендерного розвитку в залежності від конкретної гендерної ситуації[11; 24-25].

Цікавою є класифікація методологічних підходів запропонована Д. Гудимою, відповідно до якої перший підхід до класифікації дослідницьких підходів базується на понятті праворозуміння:

- позитивістський – підхід, що дозволяє з’ясувати сутність гендеру емпіричним шляхом;

- природно-правовий – підхід, що під час дослідження передбачає існування незалежних від волі суб'єкта, універсальних, зокрема трансцендентальних, норм і принципів, які постулюють заборону гендерної нерівності.

Залежно від світоглядного бачення вчений виділяє:

- біологізаторський – підхід, що дозволяє обґрунтувати біологічну зумовленість певних видів гендерних стереотипів і гендерної дискримінації винятково соціальним характером її заборони;
- соціологізаторський – виходить із того, що саме суспільство (окремі його соціальні групи) породжує гендерні стереотипи і вживає заходів для їх припинення;
- трансценденталістський – пов'язує заборону гендерної дискримінації з певними надприродними (позаприродними) властивостями людини, що постулюють неможливість дискримінаційного становлення людей одних до інших.

Залежно від філософських понять і категорій, на яких ґрунтується дослідницький підхід, виокремлено підходи:

- потребовий, на основі якого можна обґрунтувати заборону гендерної дискримінації під час певної діяльності людини як об'єктивацію потреб певної частини соціуму в такій забороні, що є засобом реалізації інтересу цієї частини у відповідному правопорядку;
- антропологічний (у контексті юридичної антропології) дозволяє дослідити проблему людського буття з сивої давнини дотепер у юридичному контексті через призму гендерного підходу до неї;
- аксіологічний, відповідно до якого первинна цінність людини, її прав і свобод на міжнародному та національному рівнях, принцип гендерної рівності як загальнолюдська цінність і відображення зазначеного у міжнародних документах із прав людини зумовлює похідну цінність встановленої задля забезпечення правової рівності заборони гендерної дискримінації.

З огляду на спосіб редукції заборони дискримінації до ідеальних чи матеріальних явищ:

- ідеалістичний підхід - пов'язує необхідність нейтралізації гендерних стереотипів рівністю людей, дискримінація яких не відповідає їхній природі;
- матеріалістичний підхід – пов'язує заборону гендерної дискримінації з досягненням певного соціально-економічного рівня розвитку суспільства.

Кожен із цих підходів передбачає вибір певних дослідницьких методів:

- філософських (діалектичного, метафізичного, діалектико-матеріалістичного, феноменологічного);
- загальнонаукових (системного, історичного, сходження від конкретного до абстрактного і навпаки тощо);
- спеціальних (порівняльно-правового, догматичного, тлумачення юридичних норм тощо) [12; 43-46].

Вірним є твердження щодо використання різноманітних методологічних підходів та методів при проведенні гендерних досліджень, вибір та поєднання яких залежить від специфіки та мети конкретного дослідження [13; 359].

Проте можливо виділити специфічну ознаку гендерної методології – орієнтованість на усунення ієрархічних відносин та лідерства як у дослідженнях, так і в політичній, соціальній та правовій сферах.

Таким чином, методологія дослідження гендерної рівності становить систему загально- та спеціально-наукових методів (способів) і прийомів пізнання, характерною рисою якої є використання інструментів гендерного дослідження та гендерного аналізу, що в сукупності дозволяють встановити, зокрема, те, як держава може впливати на гендерні відносини, сприяючи чи перешкоджаючи здійсненню учасниками перших їх гендерних ролей.

Методологія гендерного дослідження забезпечує базис його розвитку та достовірність й чіткість отриманих даних, що стають основою подальшого розвитку його нових форм та напрямів.

1.3. Гендер і гендерна рівність: основні поняття та концепції

В демократичних спільнотах проблематика узгодження сімейного і професійного життя жінки і чоловіка, надання їм можливості здійснення їх рівних прав проголошується сьогодні як одна із базових складових у розв'язанні суспільних проблем. Досягнення гендерної рівності, втілення її в систему суспільних відносин, – це та фундаментальна цінність, яка зумовлює реальні зміни в економічному, гуманітарному, соціальному вимірах, і є потужним резервом для прогресу будь-якої держави [14; 18].

У 70-ті роки ХХ століття у світі (спочатку в США, а згодом — в Канаді, Великобританії, Нідерландах, скандинавських країнах, Австралії, Італії, Франції) з'являються дослідження культурної антропології та соціології, що розкривають поняття «гендер», розрізняючи поняття «sex» (стать) і «gender» (рід, стать). На думку А.М. Фесенко, ці роботи ґрунтувалися не лише на доведенні біологічних відмінностей між чоловіками і жінками, а й на їх поділі на соціальні ролі, форми діяльності, відмінностях у поведінці, ментальних, емоційних характеристиках. Дослідження в галузі культурної антропології переконливо довели: те, що в одному суспільстві вважається характеристикою жінок, в іншому може бути характеристикою чоловіків. Таким чином, уперше гендерна роль перестає розглядатися як вияв наперед визначеної природи, а виокремлюється як система очікувань адекватної поведінки. При цьому гендер розглядався не як природна стать, а як соціально-культурний конструкт. Звідси випливає, що деякі характеристики жінок, наприклад, емоційність, схильність до самопожертви, орієнтованість на родину і дітей, є не природними рисами, а характеристиками, сформованими певним типом суспільства. Отже, з'ясувалося, що поняття «жіночність» та «мужність» обумовлені культурою і є полісемантичними. Пізніше, на початку 80-х років, гендерна наука проникає в дослідницькі програми східноєвропейських держав [15].

Історично поняття «гендер» було введено у науковий оборот американським психологом Робертом Столлером у 1968 році і перекладається як «соціальна стать».

Необхідність перевизначення понять «стать» та «гендер» довела Р. Унгер. Так, біологічній статі (sex) вона протиставляє соціальну стать (gender). Крім того, науковець запропонувала вживати поняття «sex» лише для виділення біологічних статевих відмінностей, тоді як поняття «gender» радить використовувати для опису тих аспектів (психологічних, соціальних та культурних), котрі можна ототожнити з нормами, ролями, рисами, стереотипами, що притаманні тим, кого в суспільстві називають чоловіком чи жінкою [16; 37].

Поняття гендеру не має чіткого й однозначного визначення в соціології, ні в психології, ні в сексології, ні в праві через брак згоди щодо розуміння його суті.

У найширшому розумінні гендер можна визначити як змодельовану суспільством та підтримувану соціальними інститутами систему цінностей, норм і характеристик чоловічої й жіночої поведінки, стилю життя та способу мислення, ролей та відносин жінок і чоловіків, набутих ними як особистостями в процесі соціалізації, що насамперед визначається соціальним, політичним, економічним і культурним контекстами буття й фіксує уявлення про жінку та чоловіка залежно від їх статі.

Гендер – досить складне поняття, оскільки розкриває багатоаспектний зміст явища. У науковій літературі воно вживається в кількох значеннях:

- гендер як соціально-рольова й культурна інтерпретація рис особистості та моделей поведінки чоловіка і жінки, на відміну від біологічної;
- гендер як набуття соціальності індивідами, що народилися в біологічних категоріях жіночої або чоловічої статей;
- гендер як політика рівних прав і можливостей чоловіків та жінок, а також діяльність зі створення механізмів щодо її реалізації [3; 12-13].

Гендер як певні соціальні ролі, виконання яких очікують від чоловіків і жінок, на відміну від статі, яку пов'язують з генітальною будовою, репродуктивною системою, хромосомним набором, тобто із біологічними показниками. Гендерна рівність є однією з умов забезпечення суспільного

розвитку. В цілому реальна, а не формальна рівність визнається однією з найбільш важливих цінностей демократичного суспільства, зобов'язання щодо забезпечення якої закріплено міжнародними нормами й стандартами у сфері прав людини. Усі основні договори у сфері прав людини забороняють дискримінацію за ознакою статі / гендерною ознакою безвідносно того, чи передбачено реалізацію прав, гарантованих відповідним міжнародним документом, без дискримінації (ст. 14 Європейської конвенції з прав людини) або ж право не бути дискримінованим передбачено як самостійна норма.

Термінологічно більшість міжнародних документів оперують формулюванням заборони дискримінації за ознакою статі. Однак у 1990-і роки на міжнародному рівні для позначення культурних норм і очікувань, обумовлених біологічною статтю, стала широко використовуватися категорія «гендер» [14; 19-20].

Мета використання терміну «гендер» — наголосити, що багато проявів нерівності, стереотипів і, як наслідок, насильства випливають не з наявних біологічних відмінностей між жінками та чоловіками, а скоріше із соціально сконструйованих відмінностей, із розуміння та сприйняття того, як жінка та чоловік мають бути представлені в соціальному житті [17].

Коли говорять про гендер, то також мають на увазі такі поняття як маскулінність і фемінінність (соціальні уявлення про те, що означає бути чоловіком або жінкою), які відображають гендерну ідентичність. Зокрема, маскулінність у традиційній (патріархальній) парадигмі пов'язується із силою, владою, мужністю, витривалістю, агресією, неемоційністю, орієнтацію на успіх. Натомість фемінінність – протилежні до маскулінності риси: емоційність, чуйність, слабкість, залежність тощо.

Дуже часто поняття «гендер» як основна категорія суспільствознавства є соціальною конструкцією, що використовується для дослідження основ соціальності та її форм. Таким чином, гендер, з одного боку, визначається як сукупність соціальних проявів, а з іншого — як прихований культурний зміст статі, що включає загальноприйняті соціальні та культурні уявлення стосовно

його ролі та сутності. У зв'язку з тим, що соціальна стать визначається соціальною практикою, в суспільстві фіксуються певні норми поведінки, що вимагають виконання конкретних гендерних ролей. Як наслідок — у свідомості певного суспільства виникає чітке уявлення про існування «чоловічого» і «жіночого». Внаслідок цього в сучасному соціумі дедалі важче розмежовувати біологічне означення статі та її соціальне моделювання, а отже, стать визначається як гендер, тобто соціалізована стать [15].

Гендерна теорія, одним із джерел якої є фемінізм, універсальна за змістом, обсягом і застосуванням. Гендерні дослідження не тотожні теорії фемінізму. Остання, як система загальних поглядів, що дають змогу описати, розкрити й пояснити соціальний досвід людей, зосереджена на «жінці» як своєму об'єкті, її ролі та значущості. Головними аспектами фемінізму як теорії є: жінка як основний об'єкт вивчення соціального життя у певній історичній ситуації; жінка як суб'єкт у соціальному світі; фемінізм — як критичне ставлення до соціальних реалій з жіночої позиції та в її інтересах, а отже, і в інтересах людства.

Гендерна теорія вивчає соціальне життя обох статей, їхню поведінку, ролі, характеристики, спільне й відмінне між ними, соціальні взаємовідносини статей, розглядаючи світ порівняльно з позиції обох соціо-статевих груп. Вона спрямована як на теоретичну реабілітацію специфічно жіночого досвіду, що вже не може сприйматися як «екзотичний», так і на те, щоб зробити «видимим» і жіночий, і чоловічий досвіди суспільного буття. Предметом сучасних гендерних досліджень є не лише жіноча суб'єктивність, а й порівняння жінки та чоловіка в реальному житті, у всіх їх проявах і сферах. Сучасні гендерні дослідження відзначають наявність не лише жіночого та чоловічого типів: крім них, предметом гендерного аналізу стає й гомосексуальний, гетеросексуальний та транссексуальний типи.

Гендерні дослідження також мають на меті пояснити відмінності всередині певного гендеру — між самими жінками, між чоловіками — й дати їм цілісну порівняльну характеристику залежно від становища — їх класу, раси,

національної належності, сімейного статусу, місця проживання, віку, конфесійної належності, тощо, тобто передбачають порівняльний аналіз всього соціального життя людей з позиції їхньої статі. Загалом розширення предметного обсягу гендерних досліджень потребуватиме становлення нових критичних дискурсів [3; 18].

Поняття гендерної рівності виникло на хвилі рівності прав чоловіка та жінки. При цьому неприпустимо сприймати за рівність однаковість, оскільки гендерні ролі не однакові за соціальним змістом, але потребують рівності в правових гарантіях реалізації можливостей різних статей. Концептуальною основою гендерної рівності є заперечення єдності стандарту без урахування гендерних відмінностей і заперечення стандарту чоловічого як універсального. У зв'язку з цим введено категорію прав людини-жінки. Це стало кроком до врахування специфіки статі як визначального чинника для всього комплексу прав людини. Визнання статевих особливостей індивіда, конструювання суб'єкта права в його гендерному вимірі, тобто надання можливості реалізувати гендерну роль без обмеження загально соціального статусу, є суттю, ядром принципу рівності статей [18; 11].

У статті 1 Закону України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» поняття «гендерна рівність» визначено як рівний правовий статус жінок і чоловіків та рівні можливості для його реалізації, що дозволяє особам обох статей брати рівну участь у всіх сферах життєдіяльності суспільства [19].

Суть гендерної методології полягає не просто в описі різниці в статусах, ролях і інших аспектах життя чоловіків і жінок, але в аналізі влади і домінування, що стверджуються в суспільстві за допомогою гендерних ролей і стосунків [20; 691].

Коли йдеться про рівність статей як ідеал суспільно-політичного розвитку, під цим поняттям можуть розумітись такі явища:

- формальна рівність (рівність юридична, закріплена законодавчо);

- рівність можливостей (надання певної законодавчо закріпленої переваги певній соціально-демографічній групі для створення однакових з іншими групами умов);
- рівність результату (цілеспрямоване забезпечення ліквідації для конкуруючих сторін перешкод, що можуть бути зумовлені попередньою дискримінацією) [21; 191].

У Законі України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» поняття «гендерна рівність» впливає з правового контексту і пов'язане з впливом суспільних структур на життя жінок і чоловіків — їхні права, свободи, можливості, потреби тощо. Саме це чітко й однозначно закріплено законодавством.

Гендерна рівність — рівний правовий статус жінок і чоловіків та рівні можливості для його реалізації, що дозволяє особам обох статей брати рівну участь у всіх сферах життєдіяльності суспільства [19].

Незважаючи на багатогранність підходів різних науковців та правників до визначення гендеру та гендерної рівності, вказані категорії залишаються занадто всеоб'ємними у своїх значеннях та мінливими відповідно до потреб суспільства, прогрес якого невпинно набирає нових обертів та нових форм.

Зрозуміло, що відмежування поняття «статі» та «гендеру» стало значним кроком та спусковим механізмом у відновленні наданих природою людям прав та свобод, проте й на разі триває процес становлення методологічного апарату гендерних досліджень.

РОЗДІЛ II. МЕХАНІЗМ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ГЕНДЕРНОЇ РІВНОСТІ В УКРАЇНІ

2.1. Структура механізму забезпечення гендерної рівності в Україні

Аналізуючи літературу присвячену становленню громадянського суспільства та викоріненню упереджень щодо приналежності особи до певної категорії за певними критеріями, такими як вірування, походження, стать, можна впевнено сказати, що епоха декларативного становлення генезису гендерної рівності завершилась і вже тривалий час свідомі громадяни прогресивних суспільств формують методи втілення її принципів у життя, займаються побудовою логічного багатоланкового механізму її реалізації.

Як і будь-який правовий механізм, механізм забезпечення гендерної рівності є багаторівневим та комплексним, узагальнюючи який можливо розподілити на два основні рівні: формування теорії та практики. Серед яких, теоретичний аспект забезпечується розвитком наукових інститутів захисту, формуванням та нарощуванням достатньої законодавчої бази, а практичний – у створенні відповідних інституцій, що безпосередньо втілюють ідею в життя.

Так, у випадку коли чинне законодавство, що забезпечує принцип гендерної рівності, не реалізується у реальному житті суспільства, воно є «мертвим», таким, що втратило своє соціальне призначення або ніколи його не виконувало [22; 103].

Науковці схильні стверджувати, що створення механізмів забезпечення принципу гендерної рівності свідчить про те, наскільки ефективно держава може побудувати об'єднане, розвинуте та поступальне суспільство. Адже рівень захищеності прав кожного громадянина незалежно від статі показує рівень розвитку суспільства, тому нехтування проблемами гендерної рівності ставить під сумнів всю систему державного управління [23; 5].

Узагальнюючи поняття механізму забезпечення гендерної рівності доцільно визначити його як впорядковану систему міжнародних, регіональних і національних організаційних структур державного і громадського характеру, діяльність яких спрямована на утвердження гендерних принципів у різних

сферах соціального життя та гарантування здійснення вироблених ними гендерних стратегій і відповідної до них гендерної політики, головним завданням яких є здійснення контролю, оцінки, інформування про регулювання становлення гендерної рівності в країні.

Серед ознак механізму забезпечення принципу гендерної рівності доцільно виділити наступні:

- правова регламентованість, що полягає у забезпеченні принципу гендерної рівності на засадах верховенства права та справедливості. Нормативно-правове регулювання принципу гендерної рівності здійснюється через систему нормативно-правових актів та інших джерел права, яку складають Конституція України, закони України, підзаконні нормативно-правові акти, міжнародні нормативно-правові акти та договори;
- системність і функціональний зміст - наявність стійких відносин, що пов'язують окремі елементи цієї системи;
- динамізм і стабільність – відповідність тенденціям, що розвиваються, трансформуються, удосконалюються;
- цілеспрямованість - його функціонування орієнтоване на досягнення певної мети — реалізацію основоположного правового принципу рівності в суспільстві через досягнення реального стану рівності чоловіків і жінок в усіх сферах життєдіяльності;
- гарантованість - наявність загальних і спеціальних умов та засобів, що практично забезпечують його функціонування;
- постійний характер та ефективність.

Серед запропонованих науковцями класифікацій механізмів забезпечення гендерної рівності, існують такі, що базуються на функціональності таких механізмів і, відповідно, виділяють міжнародні, регіональні, національні; інституціональні, організаційні, фінансові; правові й неправові, політичні, економічні, соціальні та культурні, теологічні, психологічні, праксеологічні та ін. механізми.

Так, інституціональні механізми це – створення органів, державних установ, призначення окремих посадовців у законодавчій і виконавчій владі, в органах місцевого самоврядування, які формують та реалізують державну гендерну політику; сприяння створенню та діяльності недержавних організацій гендерного спрямування; взаємодія органів влади та громадянського суспільства.

Правові механізми це – прийняття нормативно-правових актів для визначення засад та шляхів реалізації державної гендерної політики.

Організаційні, фінансові – це забезпечення державного фінансування, ведення освітньої та інформаційної діяльності, застосування інших форм державної та регіональної діяльності для реалізації державної гендерної політики.

Політичні, економічні, соціальні, культурні тощо – застосовуються для вироблення гендерних стратегій в окремих напрямках державної політики.

Психологічні, ідеологічні – запровадження в життєдіяльності суспільства принципів гендерної рівності [24; 121].

Також існує поділ механізмів забезпечення гендерної рівності на нормативно-регулятивний вид; політико-адміністративний; інституційний; організаційно-кадровий; освітньо-ідеологічний та фінансово-економічний [25; 97].

Вірним є бачення, що основою формування гендерної політики в Україні, як основи механізму впровадження та становлення гендерної рівності, має стати комплексний підхід до проблеми рівності жінок і чоловіків, який передбачає впровадження гендерного підходу в усі сфери державної політики через удосконалення й оцінку процесів прийняття рішень, створення законодавства, стратегічної політики та програм у всіх сферах і на всіх рівнях з метою забезпечення принципу гендерної рівності. При цьому принцип гендерної рівності поєднується з традиційним принципом підтримки жінок, який не втратив своєї актуальності з огляду на те, що жінки ще займають нижчі

ніж чоловіки позиції в усіх інституціях українського суспільства: соціальній, економічній і політичній [26;223].

Принципи гендерної політики, які формують нову, сучасну ідеологію рівності, містять у собі такі компоненти: гендерна рівність розглядається як інтегральна частина всіх політик, програм та проєктів; досягнення гендерної рівності вимагає визнання того, що мають бути враховані специфічні інтереси жінок і чоловіків під час формування політик, упровадження програм та проєктів; досягнення гендерної рівності означає, що рівні права і можливості мають забезпечуватися незалежно від статі; доступ жінок до прийняття рішень на всіх рівнях є центральним питанням у досягненні гендерної рівності; для досягнення гендерної рівності важливо забезпечити рівну участь чоловіків і жінок як рівноправних суб'єктів в економічних, соціальних та культуротворчих процесах; гендерної рівності можна досягти через партнерство між жінками і чоловіками на основі принципів паритетної демократії; досягнення гендерної рівності вимагає вжиття спеціальних заходів, спрямованих на зменшення гендерної нерівності [27; 108-109].

Важливість створення інституційних механізмів, як фундаментальних для поліпшення становища жінок, була усвідомлена ще в 70-ті роки минулого сторіччя. На Першій Всесвітній конференції, присвяченій становищу жінок, яка проходила в Мексиці, були дані чіткі рекомендації з цього питання. З того часу проблема створення інституційних механізмів для забезпечення гендерної рівності постійно порушувалася на міжнародних конференціях з проблем жінок, які проводила Організація Об'єднаних Націй – в Копенгагені (1980), в Найробі (1985). Однак однією з центральних ця проблема була визнана тільки на Четвертій Всесвітній конференції жінок, повністю ж викладена вона у Пекінській Платформі дій (Пекін, 1995).

Саме тоді повністю осмислюється роль інституційних механізмів щодо забезпечення гендерної рівності. Якщо до Пекіна вважалося, що роль інституційних механізмів зводиться тільки до поліпшення становища жінок, то Пекінська Платформа розширює їхні функції. Інституційні механізми

починають розумітися як каталізатори політичних перетворень, провідники нових політичних стратегій як на глобальному, так і на національному та локальному рівнях. Тобто, роль інституційних механізмів полягає саме в сприянні реалізації політики гендерної рівності. Їхнє завдання полягає вже не просто у проведенні політики з поліпшення становища жінок, а в тому, «щоб надавати уряду в цілому підтримку у справі врахування гендерної проблематики в усіх сферах політики». У Пекінській Платформі дій визначаються умови, необхідні для ефективного функціонування інституційних механізмів: їхня підпорядкованість посадовій особі максимально високого рівня в уряді – а саме: одному із членів кабінету міністрів; децентралізоване планування, виконання та контроль з метою залучення неурядових організацій і громад з низового рівня і вище; наявність достатнього об'єму ресурсів з точки зору бюджетних коштів і забезпечення кадрами; можливість впливу на розробку урядом політики в усіх сферах [28].

Пекінська конвенція мала свій вплив і на Україну, що виявилось у початку формування саме українських інституційних механізмів забезпечення гендерної рівності. Так, у 1996 році створено Міністерство у справах сім'ї та молоді, на яке було покладено повноваження з розробки та реалізації політики поліпшення становища жінок. Водночас окремого державного органу, нарівні Кабінету Міністрів, так і не було створено. Відразу після Пекінської конференції були створені інші інституційні механізми: Національна комісія у справах жінки, матері і дитини (1995 р.), Комітети у справах сім'ї і дитини на локальному рівні (1997–1998 рр.), Координаційна комісія з гендерних та сімейних питань (1997 р.). На парламентському рівні було створено Комітет з проблем материнства та дитинства.

У дослідженнях сфери державного управління значна увага приділена питанням гендерної рівності, що мають як теоретичний характер, так і практичну спрямованість. Для забезпечення сталого розвитку суспільства необхідно, щоб гендерний підхід став складовою державних програм, а, відповідно, необхідний цілісний основоположний базис.

Проте прогалиною в цих дослідженнях є відсутність розгляду комплексного механізму впровадження гендерної рівності. Функціонування національного механізму забезпечення гендерної рівності свідчить про рівень демократичності держави та її соціальну зорієнтованість.

Так, у 2011 році був підготовлений та опублікований Фінальний звіт програми рівних можливостей та прав жінок в Україні, у якому описано структуру та роботу національного механізму забезпечення гендерної рівності в Україні на встановлений період, проте у зв'язку з адміністративною реформою і люстраційними процесами цей механізм суттєво змінився [29; 117].

Можливо стверджувати, що в подальшому, вказані інституційні механізми, та ті, які діють сьогодні, загалом впорались з виконанням першопочаткової ролі - прийняттям законодавства із забезпечення рівних можливостей та антидискримінаційних законів, а також із проведенням просвітницької діяльності, реалізацією певних програм і проектів щодо поліпшення статусу жінок. Проте, істотним недоліком є те, що вони не виконували функцію спостереження за практичним застосуванням існуючих вже законів.

У вказаному аспекті існують певні негативні явища, а саме, залежність пріоритетності гендерного питання залежно від політичної ситуації у державі та спрямованості політичних кіл, що перебувають при владі, спрямованістю здебільшого на трудову та соціальну проблематику, концентрації зусиль на захисті матерів і дітей, а також на жіночій зайнятості, у той час як виконання політичної ролі залишається лише актуальним питанням.

Аналізуючи перешкоди, які стоять на шляху переходу інституційних механізмів до виконання нової ролі – каталізатора інтеграції гендерної проблематики у систему управління в цілому, найперше слід виділити те, що, незважаючи на численні законодавчі акти, проблема гендерної рівності все ще не набула повного політичного визнання як одне з основних завдань діяльності українського Уряду. Той факт, що в керівництві українського суспільства домінують чоловіки, ще більше ускладнює проникнення ідеї гендерної рівності

у сферу прийняття рішень. Політична відповідальність українського Уряду за реалізацію гендерної рівності здебільшого обмежується забезпеченням рівності перед законом, тоді як соціальні і культурні зміни в цьому напрямі залишаються за межами політичної відповідальності.

До перешкод на шляху діяльності інституційних механізмів можна також віднести відсутність розуміння сутності інтеграційної стратегії, а також відсутність інструментів оцінки та показників успіху у сфері гендерної рівності. Значними перепонами є також нечіткі мандати, брак як фінансових ресурсів, так і високопрофесійних фахівців, які були б залучені до діяльності інституційних механізмів.

На разі головною метою механізму забезпечення принципу гендерної рівності в Україні є досягнення ефективної реалізації політики гендерної рівності та розширення можливостей для жінок і чоловіків, що полягає у запобіганні гендерним стереотипам та сексизму й боротьба з такими явищами; запобіганні та боротьбі з насильством щодо жінок і домашнім насильством; забезпеченням рівного доступу жінок до правосуддя; досягненні збалансованої участі жінок і чоловіків у процесі прийняття політичних та суспільних рішень; захисті прав жінок-мігрантів, жінок-біженців та жінок-шукачів притулку; реалізації стратегії досягнення гендерної рівності в усіх політиках та заходах.

Важливими складовими гендерних перетворень є подолання стереотипів і просвітницька робота, запровадження навчальних дисциплін і проведення наукових досліджень.

Згідно вимог Болонського процесу і наказу МОН України «Про впровадження принципів гендерної рівності в освіту» (№ 839 від 10.09.2009), важливим завданням є розробка нових й оновлення попередніх гендерних курсів, впровадження гендерних модулів у різні навчальні дисципліни у ВНЗ; розуміння студентами і педагогами змісту основних гендерних категорій; впровадження принципів гендерної рівності до організації навчально-виховного процесу; набуття педагогами навичок проведення гендерного аналізу; уміння розв'язувати проблеми навчання і виховання з позиції егалітарного підходу;

формування гендерної свідомості студентської молоді шляхом поширення системи гендерних знань і реконструкції статевих стереотипів; сприяння гендерному самовизначенню молоді на засадах рівноправ'я, розвиток гендерної чутливості й толерантності попри статеві стереотипи й упередження [30]. Гендерна освітня парадигма передбачає впровадження гендерної складової як системоутворюючої в організацію творчо-розвивального середовища на всіх рівнях освітньої системи [31].

На підставі досвіду долучення гендерної проблематики до навчального процесу у вищій школі України і вимог суспільства можна визначити загальні рекомендації щодо вдосконалення гендерної складової вищої освіти:

- органічно включати гендерні аспекти до змісту нормативних і вибіркового навчальних курсів;
- долучити окремі теми гендерної проблематики до нормативних курсів соціально-гуманітарного циклу;
- ввести гендерний компонент до контексту викладу окремих тем означених курсів;
- передбачити можливість уведення окремих гендерних курсів (за професійним спрямуванням) до варіативної частини навчальних планів;
- надати можливість студентам обирати спецкурси гендерного спрямування;
- розширити гендерну тематику наукової роботи студентів (навчальні проекти, доповіді, наукові статті, курсові й дипломні роботи);
- урахувати гендерні особливості студентської аудиторії під час підготовки навчальних занять;
- внести гендерну проблематику до переліку виховних заходів вищої школи [32].

Таким чином, доцільно стверджувати, що механізм забезпечення гендерної рівності має свою рівневу структуру взаємопов'язаних напрямів втілення та реалізації гендерної ідеї. Так, загальноновизнаним серед науковців є той факт, що шлях будь-якої держави до становлення принципів гендерної значущості,

розпочинається зі створення достатньої, об'єктивної та всесторонньої законодавчої бази. Саме створення якісних законів, які б своєю дією охоплювали соціально-важливі ланки життєдіяльності суспільства, є основою подальшого розвитку вказаного механізму. Окрім необхідності фактичного створення відповідних інституцій, необхідним є наділення останніх працюючими повноваженнями та можливостями, надання достатнього для реалізації їхніх функцій матеріально-технічного та фінансового забезпечення. Тобто, держава має бути зацікавленою у тому, щоб новостворені прогресивні установи та органи не лише мали свій паперовий прояв, а й забезпечували реальний показник своєї діяльності. Також, для становлення такого тонкого соціально-правового інституту важливим є готовність та відкритість суспільства для його прийняття та вкорінення. У цьому напрямку необхідні не лише час, а й позитивний приклад та досвід, які можуть прививатись освітніми, науковими установами, кіноіндустрією, засобами масової інформації.

Вважаю, що лише комплексна дія кожного зі складових елементів механізму забезпечення гендерної рівності надасть можливість його загальному розвитку та руху вперед.

2.2. Правова свідомість як основа механізму забезпечення гендерної рівності в Україні

Для побудови будь-якого міцного правового інституту необхідною є наявність достатнього підґрунтя, а саме, відкритості поглядів та орієнтованості громадян, досягнення суспільством необхідного рівня знань, широти поглядів та правильності акцентів.

У період становлення в сучасній Україні демократичного суспільства та правової держави проблеми підвищення соціальної активності правосвідомості, правової культури населення набувають надзвичайно актуального характеру. Саме тому доцільно розглянути і явище безпосередньої залежності потенціалу становлення гендерної рівності від відкритості до неї свідомості громадян України.

Правосвідомість - це досить складний феномен, що має різні аспекти філософського, юридичного, соціально-політичного та морального змісту, й становить сферу суспільної свідомості і виступає елементом правового буття як механізм правового регулювання за перехідного правостановлення [33; 814].

Механізмом забезпечення відповідності правосвідомості соціально-правовим вимогам виступає процес правового виховання, проте не в школярському його розумінні, а як система практичних заходів, завдяки яким дотримання норм права стає звичкою, органічною частиною свідомості індивідів взагалі. Спиратися таке виховання, з інституціональної точки зору, повинно на судову гілку влади, а із законодавчої, на закріплені законом принципи.

Зрозуміло, що правосвідомість громадян, які бажають жити у демократичній державі, не може виникнути спонтанно, та потребує послідовного процесу її формування, за якого можуть виникати обставини, які впливатимуть на проходження цього процесу і позитивно, і негативно. На сучасному етапі демократизації української держави на процес формування, зміни правосвідомості громадян чималий вплив справляють такі чинники, як правова освіта, правове виховання, самовиховання та перевиховання, соціалізація та вплив соціального середовища [34; 14].

Правова культура являє собою систему правових цінностей, що розвиваються і відповідають рівню досягнутого людством правового прогресу, відображають у правовій формі найважливіші соціальні цінності, які впливають на якісний стан і спосіб правового життя особистості та суспільства. Правові цінності складають стрижень ціннісно-нормативних орієнтацій правової свідомості і правової культури і слугують головним фактором соціокультурної інтеграції.

Відповідно вивчення правових цінностей, встановлення реальних ціннісно-правових орієнтацій українських громадян є соціально необхідним, оскільки дозволяє отримати наукову інформацію про найбільш фундаментальні аспекти правосвідомості і правової культури українського соціуму, знання яких

надає можливість в значній мірі зрозуміти теперішній стан суспільства і передбачити тенденції його розвитку.

Серед багатьох правових цінностей правосвідомості і правової культури важливе значення мають такі, як свобода, рівність, справедливість, закон. Вони виступають в якості основних правових цінностей, оскільки безпосередньо свідчать про сутність правосвідомості і правової культури [35; 149].

В умовах розвитку громадянського суспільства в Україні правосвідомість громадян повинна, насамперед, відображати сучасне уявлення, яке б відповідало сьгоднішнім потребам суспільства, про сутність демократичної правової держави, усвідомлення відмінності правомірних і протиправних дій, рішень, вчинків.

Процес формування правосвідомості у громадян стикається з низкою чинників, які так чи інакше впливають на нього. Досвід свідчить, що існує багато негативних чинників, які не сприяють тому, щоб у результаті зміни політичних, громадських, правових та інших відносин змінювалася правосвідомість. Найбільш негативно на процес трансформації правосвідомості впливає недостатня розвинутість громадянського суспільства, що ми отримали у спадок від Радянського Союзу. Зміни, які відбулися в житті нашого соціуму в зв'язку з розпадом СРСР, призвели до переосмислення правової реальності, викликали нові трактування старих понять, в тому числі і правосвідомості.

У загальній теорії права під правовою культурою розуміють якісний стан правового життя суспільства, який характеризується досягнутим рівнем розвитку правової системи - станом та рівнем правової свідомості, юридичної науки, системи законодавства, правозастосовної практики, законності та правопорядку, правової освіти, а також ступенем гарантованості основних прав і свобод людини. Вона визначається як сукупність досягнень суспільства, його соціальних груп та громадян у галузі регулювання суспільних відносин, яке забезпечує верховенство права в суспільному житті, тобто панування у суспільному житті правових принципів справедливості і гуманізму, захисту

прав і свобод людини, її честі і гідності, реальне забезпечення місця людини як вищої соціальної цінності [36].

Особливістю правосвідомості у межах розвинутого громадянського суспільства вважається те, що вона ґрунтується не стільки на очікуванні того, що інші, а особливо держава, можуть зробити для окремого громадянина, щоб здійснити його суб'єктивні права та свободи, а на виявленні ним власної ініціативи в плані їхньої законної реалізації. У правосвідомості можна виділити такі складові елементи, як знання правових норм, законів, конституції, ціннісне ставлення до правової організації конкретного суспільства, що може передбачати критику чинного права й інші ціннісні орієнтації в цій галузі, стосовно наявної системи права, що спрямовані на визнання можливості зміни існуючої системи права.

Однак правосвідомість є одним з різновидів суспільної свідомості. Їй, як і іншим формам суспільної свідомості (філософській, релігійній, моральній, політичній, естетичній), властиво відображувати навколишній світ, однак не увесь, а лише певний його аспект – правову дійсність. Тому за всієї значущості для суспільного та державного розвитку індивідуального сприйняття кожною особою права, у контексті з'ясування правових цінностей громадянського суспільства, особливо важливою є правосвідомість масова, або ж суспільна. Це є наслідком сутності самого явища громадянського суспільства, способом формування останнього та метою його існування. Суспільна правосвідомість не тільки дає людині певну суму правових знань, але й слугує основою юридичної оцінки реальних відносин між людьми, виробки відношення до вимог правових норм, практичної діяльності з правотворчості, реалізації правових норм тощо.

Серед передумов формування гендерної політики у нашій державі можна виділити:

- історичні (поява жіночих організацій, вплив феміністичного руху, міжнародні документи, спрямовані на покращення становища жінок у всіх сферах життя);

- культурні (культ жінки-матері в суспільстві за умов існування патріархального устрою);
- політичні (поступове збільшення представництва жінок у Верховній Раді, органах місцевого самоврядування);
- освітні (запровадження навчальних предметів з гендерної освіти в університетах, створення центрів та лабораторій з гендерних досліджень);
- демографічні (висока і рання смертність чоловіків, зменшення народжуваності та демографічне старіння населення);
- медичні (запровадження програми «Планування сім'ї» та програм профілактики зі збереження репродуктивного здоров'я);
- економічні (жінки мають нижчий рівень економічної активності, нижчий рівень зайнятості, вищий рівень безробіття, зарплата жінок становить 68% заробітної плати чоловіків);
- соціальні (насильство в сім'ї, торгівля людьми) [37].

Першим кроком до становлення в Україні суспільства громадянського суспільства, у якому головною цінністю є окрема особа, незалежно від її статі, є формування належної правової свідомості, викорінення будь-яких засад дискримінації осіб за даною приналежністю.

Так, очевидно, що гендерні стереотипи в Україні, так само як і в інших країнах, призвели до умовного поділу ринку праці на дві частини: для жінок (освіта, культура) і для чоловіків (будівництво, армія). Головна різниця між ними полягає у тому, що ринок праці, де більшість становлять жінки, характеризується нижчим статусом і відповідно нижчим рівнем заробітної плати [38; 71].

Таким чином, економічна нерівність чоловіків і жінок підтримується системою гендерної нерівності на ринку праці. Насамперед це стосується сфери професійної зайнятості, можливостей самореалізуватися різними шляхами, серед яких чільне місце посідає кар'єрне просування сходами бюрократичного, професійного чи фінансового успіху.

Крім цього, наявна у суспільстві дискримінація за ознакою статі виявляється у невизнанні виробничої праці жінок у домашньому господарстві як соціально значущої. З врахуванням домашньої роботи жінки у середньому зайняті різними видами робіт майже на 25% часу більше ніж чоловіки. Вибудовується цікавий ланцюжок соціальних ролей і прав жінок в українському суспільстві, коли для соціальної самореалізації жінка повинна мати дітей. Паралельно вона повинна робити внесок до сімейного бюджету, тобто працювати поза домом, але робота не повинна перетворитися на кар'єру. Вказана ситуація зумовлена обмеженим баченням суспільства можливості корінних змін та визнання потенціалу чоловіків та жінок у історично непритаманних їм сферах.

У різних видах політичної діяльності (участь у виборах, інтерес до політики, підтримка тих чи тих політичних партій і лідерів, участь у політичних акціях, робота в органах виконавчої та законодавчої влади) співвідношення чоловіків і жінок суттєво різниться. У суспільній свідомості за жінкою не вкоренився образ працівниці й політичного лідера, а й досі продовжує домінувати образ матері-доглядальниці, виховательки й домогосподарки. Тому жінки, незважаючи на ряд міжнародних та національних програм, практично не беруть участі у виробленні державної політики, залишаючись пасивними спостерігачами й виконавцями, а також реципієнтами соціальної допомоги. У той час як реалізація громадянських прав передбачає повноцінну участь не тільки чоловіків, а й жінок на всіх рівнях функціонуючих у суспільстві соціальних інституцій, включаючи однаковий доступ до усіх позицій соціальної структури суспільства. Політика держави, основні принципи та механізми втілення якої формулюються переважно представниками однієї статі, не може відповідати потребам усіх громадян. Відсутність чи мізерне представництво жінок в органах, що приймають політичні рішення, є важливою проблемою навіть для сучасних ліберальних демократій, не кажучи вже про країни, що розвиваються чи трансформуються [39; 54].

Рівноправне становище жінок в суспільстві істотно змінює традиційні уявлення про такі риси, як жіночність і мужність. Жінці-лідеру тепер більше притаманні моделі поведінки, які раніше закріплювалися за чоловіками, наприклад: незалежність, здатність приймати самостійні рішення і відстоювати свою думку. Сучасний спосіб життя вимагає поєднання різних стилів керівництва. Сучасну жінку-лідера відрізняє, насамперед, глибоке усвідомлення необхідності рівних прав з чоловіками і здатність до участі в усіх сферах суспільства. Іншою важливою рисою є визнання необхідності поєднання різних соціальних ролей – не лише активної учасниці трудового і суспільного життя, а й господині дому, матері. Жінки вибирають різні варіанти поєднання цих ролей. Конкретний вибір життєвого шляху жінка робить сама відповідно до своїх особистісних якостей, смаків, уподобань. Але можливість такого вибору залежить від того, яку економічну і моральну підтримку нададуть їй держава і суспільство на кожному з обраних нею шляхів [37].

Цікавою для вивчення є стаття гендерної активістки Тетяни Строй «Як гендерна нерівність впливає на життя жінок та чоловіків в Україні», у якій авторка вказує на те, що при розгляді питання гендерної рівності неможливо обмежитись лише становленням прав жінок, а й важливо акцентувати увагу на ліквідації тих утисків, яких зазнають чоловіки у зв'язку зі змінами соціальних ролей в сьогоденні. «Якщо жінки борються за рівні права, вони борються за рівні права для всіх, тобто виходить, що тут у фокусі йдуть і порушення прав чоловіків. Там, де вони дійсно ущемляються є моменти нестикування в наших нормативних актах, в тому, що, знову ж таки виходячи з традицій, які повинні померти. Припустимо, у лікарні та в аеропорту не передбачено кімнати для батька. Як називаються всі ці кімнати: кімнати Матері та дитини. Чому не просто «Батьківська кімната», де він може поміняти памперс і просто здійснити догляд за своєю дитиною? Точно так само і в лікарні — чомусь в нашому соціумі не прийнято, коли батько лежить в лікарні з дитиною. Ми всі знаємо наші реалії, коли в палаті 4-5 ліжок і як правило, це лежать з дітьми бабусі, тітки, мами, але якщо мами немає — що тоді робити? Тоді інші жінки будуть

проти присутності чоловіка в цій палаті. Хто про це думає — ніхто. Просто раніше про це ніхто не замислювався, але ці підходи треба міняти» [40].

Говорячи про проблеми гендерної рівності в суспільстві, не можна обминути проблеми чоловіків, оскільки вони також у певних випадках, а також певні категорії чоловіків, стикаються з виявами гендерної дискримінації та порушення їх прав.

Традиційне чоловіче виховання спричиняє загрозу для життя та здоров'я чоловіків, збільшує рівень каліцтва. Каліцтво чоловіків провокується традиційним виховання хлопчиків, яке не тільки не зупиняє агресивність, а й не навчає розумній зваженості та стриманості. Хоча жінки страждають в основному від агресії чоловіків, та кількість чоловіків, які потерпають від насильства з боку тих же чоловіків, значно вища.

Традиційне виховання підтримує у чоловіків більш зневажливе ставлення до свого здоров'я: чоловіки значно рідше звертаються до лікарів, у них, як правило, знижене самоусвідомлення вартості здоров'я, як наслідок, тривалість життя чоловіків майже на 12 років менша за тривалість життя жінок.

Оскільки чоловіки вважають професію та роботу пріоритетними у своєму житті, вони не навчені вважати родину такою ж цінністю, не призвичаєні звертатися й отримувати емоційну підтримку та допомогу від близьких, тому в разі життєвих негараздів стають сприйнятливіші до різних стресів, гірше адаптуються до раптових змін.

Жорстка гендерна роль змушує чоловіка жити в постійній гонитві за успіхом та грошима, позбавляючи його радощів сімейного життя. Хоча діти, і хлопчики, і дівчатка, потребують батьківського виховання.

У нашій державі чомусь йдеться лише про охорону материнства, при розлученні суд зазвичай присуджує дитину матері. Проте й чоловіки саме через своє специфічне гендерне виховання найчастіше, розлучаючись, розривають зв'язки з дитиною.

Гендерна дискримінація жінок і чоловіків в Україні залишила на початку третього тисячоліття нашій країні низку проблем: демографічну кризу,

торгівлю людьми, насильство в сім'ї та насильство в суспільстві взагалі, гендерний дисбаланс в сільській місцевості за рахунок активного відпливу жінок з села (так званий «мовчазний жіночий бунт» внаслідок потрітного тягара на плечах сільських жінок, тривалість робочого дня яких становить 16 годин) та інші.

Українське постколоніальне суспільство, що перебуває у стані не надто динамічної і сповненої протиріч трансформації, демонструє низку специфічних умов, які заважають становленню паритетного суспільства. Чи не найважливішими з-поміж них є:

- відсутність політичної волі до утвердження паритетності у владних відносинах;
- брак настанов на гендерно-паритетні стосунки в масовій свідомості;
- засилля патріархальних і патріархатних стереотипів у суспільній свідомості і їх активний вплив на формування владних і суспільних відносин між громадянами країни;
- орієнтація на традиційні форми взаємовідносин в економічній сфері, коли існує усталений традиційний поділ на жіночі і чоловічі професії, заняття, форми економічної діяльності;
- притаманна постколоніальним суспільствам орієнтація на відновлене автентичне доколоніальне минуле, що у свою чергу формує орієнтовані на героїчну минувшину домінантні націєтворчі міфи, які не передбачають рівності й рівноправності між жінками і чоловіками;
- прагнення сильної влади («сильної руки»), невід'ємної від урізання демократичних свобод, зокрема й у гендерному плані, що відсуває проблеми паритетності на маргінес суспільного розвитку;
- посилення свідомого опору становленню гендерно паритетного суспільства як форма посилення конкуренції між статями в соціальному просторі сучасної України.

Не можна не погодитись із думкою науковців, які вважають, що сексуально-гендерні змагання зрештою визначають успішність і повноту буття

кожної людини і є чинником формування певної специфіки владних стосунків у конкретному суспільстві [41].

Поняття дискримінації та, зокрема, дискримінації за ознакою статі міститься в ратифікованих Україною міжнародних договорах, які є частиною національного законодавства, в Конституції України та у спеціальних законах.

За визначенням, приведеним у статті 1 Конвенції про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок: «дискримінація щодо жінок» означає будь-яку різницю, виключення чи обмеження за ознакою статі, що спрямовані на ослаблення чи зведення нанівець визнання щодо жінок прав людини та основних свобод у політичній, економічній, соціальній, культурній, громадській чи будь-якій іншій галузі, користування ними жінками або здійснення їх жінками, незалежно від їх сімейного стану, на основі рівноправності чоловіків і жінок.

У статті 1 Закону України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» міститься визначення гендерної дискримінації як дискримінація за ознакою статі - ситуація, за якої особа та/або група осіб за ознаками статі, які були, є та можуть бути дійсними або припущеними, зазнає обмеження у визнанні, реалізації або користуванні правами і свободами або привілеями в будь-якій формі, встановленій Законом України «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні», крім випадків, коли такі обмеження або привілеї мають правомірну об'єктивно обґрунтовану мету, способи досягнення якої є належними та необхідними [42].

Законом України «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні» встановлено, що дискримінацією є ситуація, за якої особа та/або група осіб за їх ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, віку, інвалідності, етнічного та соціального походження, громадянства, сімейного та майнового стану, місця проживання, мовними або іншими ознаками, які були, є та можуть бути дійсними або припущеними (далі - певні ознаки), зазнає обмеження у визнанні, реалізації або користуванні правами і свободами в будь-якій формі, встановленій цим Законом, крім

випадків, коли таке обмеження має правомірну, об'єктивно обґрунтовану мету, способи досягнення якої є належними та необхідними, а непрямую дискримінацією - ситуація, за якої внаслідок реалізації чи застосування формально нейтральних правових норм, критеріїв оцінки, правил, вимог чи практики для особи та/або групи осіб за їх певними ознаками виникають менш сприятливі умови або становище порівняно з іншими особами та/або групами осіб, крім випадків, коли їх реалізація чи застосування має правомірну, об'єктивно обґрунтовану мету, способи досягнення якої є належними та необхідними [43].

Ідентифікувати дискримінацію можливо за наступними ознаками. Так, - пряма дискримінація – це коли: до особи ставляться у менш сприятливий спосіб, у порівнянні з тим, як ставилися чи могли б ставитися до інших осіб у подібній ситуації. Несприятливе ставлення має значення для встановлення факту дискримінації, якщо воно несприятливе для однієї особи порівняно з іншою особою, що перебуває в аналогічній ситуації (зразок для порівняння), (винятком із правила про необхідність навести зразок для порівняння, принаймні в контексті права ЄС у сфері зайнятості, є дискримінація за ознакою вагітності. Згідно з добре усталеною практикою ЄСС, що була започаткована справою Деккер (Dekker), існує чітке правило, що якщо жінка зазнає несприятливого ставлення через свою вагітність, його одразу класифікують як пряму дискримінацію за ознакою статі, без необхідності наводити зразок для порівняння), і причиною такого ставлення є наявність у особи певних характеристик, що відносяться до категорії захищених ознак.

Непряма дискримінація - нейтральне правило, норма прав, критерій чи практика, - що впливає на групу осіб, які мають «захищену ознаку», значно більше, ніж на інших осіб в аналогічній ситуації [44; 11-12].

Гендерні домагання на робочому місці є поширеними нарівні із сексуальними. Пояснюються вони передусім стійкими гендерними стереотипами, які склалися у суспільстві. Найпростіший приклад гендерних домагань проти чоловіків: у робочому колективі вважається, що вкрутити нову

лампочку, коли стара перегоріла, - це суто «чоловіча робота» (подібне стосується певних технічних питань - заміна картриджів, під'єднання комп'ютерів тощо). Інший приклад гендерних домагань: керівництво компанії усуває працівника від певного типу роботи, переважно досить відповідальної, лише через те, що цей працівник - жінка і вона не впорається із завданням [45; 52].

Дискримінація проти жінок є досить розповсюдженою, зокрема, при прийомі на роботу. Не зважаючи на існування статті 17 Закону України «Про забезпечення рівних прав та можливостей чоловіків і жінок»: «Роботодавцям забороняється в оголошеннях (рекламі) про вакансії пропонувати роботу лише жінкам або лише чоловікам, за винятком специфічної роботи, яка може виконуватися виключно особами певної статі, висувати різні вимоги, даючи перевагу одній із статей, вимагати від осіб, які влаштовуються на роботу, відомості про їхнє особисте життя, плани щодо народження дітей» [42], у багатьох оголошеннях щодо прийому на роботу статі респондентів вказана. Роботодавці порушують Закон України «Про забезпечення рівних прав та можливостей чоловіків і жінок», оскільки немає жодних санкцій за ці протиправні дії. У даному випадку в Україні не виконується Конвенція ООН про ліквідацію всіх форм дискримінації проти жінок в Україні, зокрема, стаття 2, де вказано, що держава зобов'язана приймати санкції, які забороняють будь-яку дискримінацію проти жінок.

Гендерна рівність належить до фундаментальних засад прав особи. Норми будь-якої галузі права повинні відповідати загальним принципам права, у тому числі принципу гендерної рівності. Таким чином, норми всіх без винятку галузей права мають певний гендерний вимір.

Категорія гендерної рівності містить множину імплікацій, а саме:

- рівність прав – це законодавче наділення однаковими правами осіб чоловічої та жіночої статей у всіх сферах життя;
- рівність можливостей – забезпечення (гарантії) на практиці рівних умов щодо рівного розподілу, використання політичних, економічних, соціальних та

культурних цінностей, які виключають дискримінацію та обмеження будь-якої статі, що негативно впливають на життєдіяльність і самовираження;

- забезпечення рівних умов для реалізації прав та можливостей;
- «гендерна симетрія» – стан, при якому принцип рівних прав і можливостей для жінок і чоловіків реалізований на практиці [46; 466].

Окрім того, питанням позитивного впливу на формування правової свідомості громадян України і у сфері питання гендерної рівності активно займаються й українські провідні соціологи, психологи та активісти. Серед основних принципів формування гендерно уважного суспільства можливо визначити наступні:

- гендерна проблема не може розглядатись як виключно жіноча;
- справедливість ліпша за рівність;
- роль жінки не може применшуватись;
- гендерні стереотипи не повинні посилюватись ЗМІ, рекламою чи іншими шляхами;
- різноманіття є позитивним;
- використання гендерно чутливої лексики;
- відкидання статусу жертви за статевою ознакою;
- поблажливість – недоречна;
- мають вагу факти, а не теорії;
- відкритість громадян – як основа змін.

Для вдосконалення політики становлення гендерної рівності в Україні перш за все необхідні зусилля щодо розширення гендерно-інформаційного простору. А це передбачає постійну серйозну увагу до проблем комунікацій, адже в добу глобалізації соціальний обмін і культурні простори, що їх формує взаємодія людей, набувають кардинально інших форм. Комунікація – це притаманна людському суспільству властивість, яка полягає в забезпеченні між людських стосунків, вона є невіддільним атрибутом буття соціуму і кожного індивіда. Жодна суспільна справа неможлива поза її публічним обговоренням, визнанням усім суспільством, легітимацією. Лише засобами комунікації

демократично організована спільнота індивідів може досягти за допомогою дискурсу єдності або консенсусу. Дискурс є практикою комунікативних взаємин для досягнення суспільної узгодженості і соціальної злагоди, у тому числі – в гендерних питаннях. Домовленість щодо норм і цінностей співіснування зміцнює засади суспільного життя. Щоб досягати своєї мети, комунікація має бути також аргументованою і раціонально обґрунтованою. Висвітлення в засобах масової інформації правдивих даних щодо гендерного розриву в заробітній платі, пенсійному забезпеченні, затратах фізичних сил і часу в домашньому господарстві, наявності вільного часу має прислужитися справі розширення гендерно-інформаційного простору [47].

Нині Україна хоч і повільно, але просувається до гендерної рівності. Україна прагне стати повноправною частиною європейської спільноти, наблизившись до останньої за основними соціально-економічними показниками та стандартами життя. Для цього нашій державі необхідно буде реалізувати свої зобов'язання щодо гендерної рівності.

Подолання традиційних гендерних стереотипів, творення нових форм і загальнолюдських стандартів для жінок і чоловіків, гендерної культури нового взірця – потреба перебудови України у контексті світової спільноти, створення нових форм міжнародного спілкування та міжнаціональних відносин.

Практика гендерних перетворень має враховувати систему потреб і критеріїв, які відображають сучасні уявлення про соціальну справедливість розподілу ролей між жінками й чоловіками в суспільному житті, соціально-трудовах і сімейних взаємовідносинах, бізнесі, в інформаційній сфері.

Гендерна концепція суспільного розвитку покликана окреслити перспективи розвитку соціальної держави в контексті зміцнення гендерної демократії, що забезпечить здійснення соціально відповідальної політики і розкриття громадянського потенціалу особистості; підвищити рівень загальної і політичної культури суспільства, показниками якого є можливість самореалізації громадян і забезпечення рівноправності представників обох

статей у всіх сферах життєдіяльності, включаючи суспільне виробництво, соціально-трудова та сімейні відносини.

Підсумовуючи вищевикладене, необхідно визнати, що в Україні існує проблема як низької правосвідомості громадян в цілому, та і проблема статевої упередженості зокрема, що пояснюється пострадянським становищем України та тривалим перебуванням її представників у тісних рамках дозволеного й прийняттого. Дійсно, сьогодні помітним є позитивний вплив демократичних європейських тенденцій, які молодь України радо приймає, перебуваючи при цьому, все ж, у певному стані дисонансу, що походить з закладеного виховання й реалій життя. Необхідними до вжиття є заходи просвітницького характеру серед молоді, та й старшого покоління, щодо визнання державою значимості не статі, а особистості, щодо можливостей розвитку кожної особи. Соціологи стверджують, що відкритість думок громадянина призведуть до активності його дій, що невідкладно викличе позитивні економічні й політичні зрушення в державі в цілому.

2.3. Українське законодавство, що встановлює засади гендерної рівності

Право відіграє важливу роль в усуненні конкретних проявів несправедливості, які можуть бути викликані соціально-економічними, політичними, культурними чи іншими факторами. Воно може забезпечити компроміс у забезпеченні реалізації відповідних соціальних змін. Водночас, сам по собі законодавчий припис, навіть найбільш прогресивний, не здатен забезпечити такі зміни в суспільстві поза ефективною системою правореалізації, де визначальною є роль представників юридичної професії. Конституція не може усунути забобони, що вкорінилися в суспільстві, не може подолати існуюче дискримінаційне ставлення. Унікальність юристів у забезпеченні втілення гендерної рівності зумовлена тим, що вони покликані виступати інструментом забезпечення дотримання прав людини, створювати простір, в якому можуть знаходити вираз ідеї й різноманітні інтереси різних

соціальних груп. Саме тому виправданим є твердження, що будь-яка реформа в сфері права, у тому числі судова реформа, що відбувається в межах процесу демократизації, має робити акцент на забезпеченні прав людини як на рушійній силі соціальних змін. При цьому має бути наявним розуміння того, що принцип гендерної рівності є однією з фундаментальних засад права прав людини [14; 18-19].

Як відомо, однією з умов входження України до Євросоюзу є побудова на її теренах гендерно збалансованого суспільства, у перспективі – паритетної демократії. Термін «паритетна демократія» утвердився в українській соціогуманітарній аналітиці, водночас у західноєвропейських та північноамериканських наукових роботах більш уживаним є відповідник «гендерна демократія». Гендерна демократія передбачає утвердження рівності прав, свобод, обов'язків, відповідальності й шансів чоловіків і жінок у життєдіяльності суспільства, держави і самотворенні власної особистості [48; 25].

Положення про рівність усіх людей (а отже, і рівність статей) міститься в ст. 21 Конституції України: «Усі люди є вільні й рівні у своїй гідності та правах. Права й свободи людини є невідчужуваними та непорушними». Рівність розглядається з позиції природних прав, які має кожна людина, і їх захист є обов'язком держави.

Більш конкретно щодо гендерної рівності висловлено державну позицію у ст. 24 Конституції України найбільш повно викладає її зміст, де вказано: «Громадяни мають рівні конституційні права й свободи та є рівними перед законом. Не може бути привілеїв чи обмежень за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками». У цій статті Конституції України закріплена необхідність застосування однакових стандартів прав та обов'язків до всіх без винятку осіб. Громадяни України – і чоловіки, і жінки – можуть користуватись на рівних

підставах усім обсягом конституційних прав і свобод без дискримінації з боку держави або інших осіб.

Аналізуючи гендерну рівність із позиції забезпечення рівних трудових прав чоловіків і жінок в Україні, можна простежити чимало позитивних моментів. На сьогодні норми Кодексу законів про працю України є найбільш ефективними у сфері трудових відносин щодо реалізації основних принципів охорони праці. Так, главою 12 Кодексу законів про працю України визначаються найважливіші та першочергові гарантії праці жінок. Серед норм вказаної глави є обмеження праці жінок у відповідних сферах і в нічний час, особливості праці й надання соціальних пільг жінкам у період вагітності, жінкам, які мають дітей, а також низка інших, не менш важливих гарантій захисту [49].

Зовсім інше питання полягає в тому, що існує факт так званої прихованої дискримінації, відображеної у свідомості суспільства й консервативних стереотипах. Часто пересічний громадянин місце й роль жінки пов'язує виключно із сім'єю, а чоловіка – з робочою діяльністю. Тому такі речі можна трактувати як вияв гендерної нерівності в Україні.

На сучасному етапі про подолання вказаних стереотипів свідчить прийнятий Верховною Радою України Закон України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» від 8 вересня 2005 р. № 2866-IV [42]. Цей закон є вдалим кроком щодо запровадження відповідних міжнародних стандартів міжстатевої рівності та є правовою базою забезпечення конституційного принципу рівних прав чоловіків і жінок. Зокрема, ст. 3 Закону України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» визначає основні напрями державної політики щодо забезпечення рівних прав і можливостей жінок та чоловіків, серед яких – недопущення дискримінації за ознакою статі, забезпечення рівної участі жінок і чоловіків у прийнятті суспільно важливих рішень, формування відповідального материнства й батьківства, виховання та пропаганда серед населення України культури

гендерної рівності, поширення просвітницької діяльності в цій сфері тощо [50; 192].

Паритетна демократія – політико-правова форма організації соціально-статевих відносин у суспільстві, за якої жінки і чоловіки мають рівний правовий та політичний статус і як рівноправні представлені й здійснюють діяльність в гендерно збалансованих органах влади та управлінських структурах [51; 153].

Свідченням прагнення до нового підходу у вирішенні гендерних питань в Україні було створення низки державних органів, що опікувались даною проблемою.

Відповідно до Закону України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» від 08.09.2005, органами, установами та організаціями, наділеними повноваженнями у сфері забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків, є:

- Верховна Рада України, до функцій якої відносяться: визначення основних засад гендерної політики держави; застосування у законодавчій діяльності принципу забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків; у межах, передбачених Конституцією України, здійснення парламентського контролю за виконанням законодавчих актів з питань забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків;
- Уповноважений Верховної Ради України з прав людини у рамках здійснення контролю за додержанням прав та свобод людини і громадянина здійснює контроль за дотриманням рівних прав та можливостей жінок і чоловіків; розглядає скарги на випадки дискримінації за ознакою статі; у щорічній доповіді висвітлює питання дотримання рівних прав та можливостей жінок і чоловіків;
- Кабінет Міністрів України забезпечує проведення єдиної державної політики, спрямованої на досягнення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків у всіх сферах життя суспільства; розробляє і реалізує

державні цільові програми щодо забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків; спрямовує і координує роботу міністерств, інших органів виконавчої влади щодо забезпечення гендерної рівності; організовує підготовку державної доповіді про виконання в Україні Конвенції ООН про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок; враховує принцип гендерної рівності при прийнятті нормативно-правових актів; затверджує порядок проведення гендерно-правової експертизи та здійснює інші повноваження у цій сфері, передбачені законодавством України;

- Спеціально уповноважений центральний орган виконавчої влади з питань забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків бере участь у формуванні та реалізації державної політики щодо забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків; здійснює координацію заходів міністерств та інших центральних органів виконавчої влади, спрямованих на впровадження гендерної рівності; проводить інформаційно-роз'яснювальну роботу у засобах масової інформації, організовує проведення просвітницьких заходів з питань забезпечення гендерної рівності; здійснює розробку заходів, спрямованих на реалізацію забезпечення рівності прав та можливостей жінок і чоловіків у всіх сферах життя суспільства; контролює дотримання гендерної рівності при вирішенні кадрових питань у центральних та місцевих органах виконавчої влади; організує навчання державних службовців з питань реалізації рівних прав та можливостей жінок і чоловіків тощо;
- Органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування, визначені у їх складі уповноважені особи (координатори) з питань забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків забезпечують надання жінкам і чоловікам рівних прав та можливостей; здійснюють виконання загальнодержавних та регіональних програм з питань забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків;

створюють умови для поєднання жінками і чоловіками професійних і сімейних обов'язків; забезпечують доступні соціально-побутові послуги, включаючи догляд за малолітніми дітьми, організацію дошкільного виховання та забезпечення дитячого дозвілля; проводять просвітницьку діяльність з питань гендерної рівності; співпрацюють з об'єднаннями громадян щодо забезпечення рівності прав та можливостей жінок і чоловіків; подають пропозиції щодо вдосконалення законодавства з питань забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків; сприяють науковим розробкам у сфері гендерних досліджень;

- Об'єднання громадян беруть участь у розробці рішень, що приймаються органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування з питань гендерної рівності; беруть участь у реалізації загальнодержавних та регіональних програм; делегують своїх представників до складу консультативно-дорадчих органів, що створюються при органах виконавчої влади та органах місцевого самоврядування; проводять моніторинг з питань забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків; здійснюють іншу діяльність відповідно до свого статуту та законодавства України щодо забезпечення гендерної рівності [52; 147-151].

У даному законі досить слабкою є частина, що стосується санкцій за його невиконання. Відтак у процесі його реалізації постає потреба розробляти відповідні доповнення. У законі не встановлені квоти для жінок у виборчому списку або інші спеціальні тимчасові заходи для впровадження гендерної рівності. Закон Словенії «Про рівні можливості для жінок та чоловіків», прийнятий національною асамблеєю 21 червня 2002 р. зазначає, що гендерна рівність – це рівна участь чоловіків та жінок у всіх сферах суспільного і приватного життя та рівний статус, рівні можливості використовувати всі права та розвивати свій особистісний потенціал, завдяки якому вони здійснюють свій внесок у соціальний розвиток, а також отримання однакової користі від

результатів такого розвитку. Японський закон «Про Суспільство гендерної рівності» надає характеристику гендерній рівності крізь призму суспільства гендерної рівності, а саме: містить суспільство гендерної рівності – це суспільство, у якому чоловікам та жінкам надаються рівні можливості для добровільної участі в усіх видах діяльності як рівноправним партнерам у суспільстві і в якому чоловіки та жінки користуються рівними політичними, економічними, соціальними і культурними привілеями, а також несуть однакову відповідальність [53; 465].

Крім того, з 1 липня 2006 року Міністерством юстиції здійснюється гендерно-правова експертиза тих проектів нормативно-правових актів, предмет яких стосується прав і свобод людини.

Розпорядженням Кабінету Міністрів України затверджено Стратегію упровадження гендерної рівності та недискримінації у сфері освіти «Освіта: гендерний вимір – 2021». У ній відображене нове розуміння гендеру; встановлюється вимога проведення гендерної експертизи всієї навчальної й методичної літератури; встановлюється введення до документообігу принципів гендерночутливого мовлення/мови через упровадження стратегій фемінізації, нейтралізації, уникнення андроцентризму й сексизму в закладах дошкільної освіти; визначається, що предметно-розвивальне середовище, добір іграшок, облаштування центрів активності (ігрових зон), доступ дітей до приладдя мають враховувати інтереси всіх дітей, не закріплювати їх за статевою ознакою та забезпечувати однакові можливості в доступі до користування різними іграшками, спортивним інвентарем тощо; передбачається надання суб'єктам навчально-виховного процесу відповідної віку інформації щодо можливості професійного самовизначення без обмеження їхньої свідомості межами «жіночих»/«чоловічих» професій; передбачається обов'язкове проходження педагогічним персоналом дошкільних закладів, учителями загальноосвітніх навчальних закладів, персоналом закладів професійно-технічної освіти, викладацьким складом закладів вищої й післядипломної освіти курсів підвищення кваліфікації з гендерної тематики на базі інститутів післядипломної

педагогічної освіти (після відповідної сертифікації працівників цих установ) або інших освітніх закладів чи осередків гендерної освіти (центрів, кафедр, студій, тощо) у закладах вищої освіти, обов'язкове проходження керівним складом закладів освіти (структурних підрозділів) стажування (підвищення кваліфікації) з гендерної тематики на базі інститутів післядипломної педагогічної освіти та/або закладів вищої освіти, що мають відповідні (гендерні) кафедри чи центри; під час прийому на роботу освітніх працівників (особливо за призначення їх на керівні посади) запроваджується обов'язкова умова проходження стажування з питань гендерної рівності та недискримінації; встановлюється збільшення кількості науково-дослідницьких тем із гендерної проблематики, що виконуються за кошти Державного бюджету України.

Загалом, можливо говорити про десять основних нормативних актів, які формують основу законодавчого регулювання питання гендерної рівності, а саме:

1. Конституція України, що проголошує рівність усіх громадян, у тому числі незалежно від статі [7].
2. Закон України «Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини», який наділяє Уповноваженого обов'язком здійснювати на постійній основі парламентський контроль за дотриманням конституційних прав і свобод людини і громадянина та захист прав кожного на території України і в межах її юрисдикції, керуючись у своїй діяльності Конституцією України, законами України, чинними міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, а також правом здійснювати контроль за забезпеченням рівних прав та можливостей жінок і чоловіків [54].
3. Закон України «Про попередження насильства в сім'ї», що визначає правові і організаційні основи попередження насильства в сім'ї, органи та установи, на які покладається здійснення заходів з попередження насильства в сім'ї [55]. Вказаний закон втратив чинність після прийняття у 2018 році Закону України «Про запобігання та протидію

домашньому насильству», який відрізняється від свого попередника більшим спектром охоплених питань [56].

4. Закон України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» націлений на «досягнення паритетного становища жінок і чоловіків у всіх сферах життєдіяльності суспільства шляхом правового забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків, ліквідації дискримінації за ознакою статі та застосування спеціальних тимчасових заходів, спрямованих на усунення дисбалансу між можливостями жінок і чоловіків реалізовувати рівні права, надані їм Конституцією і законами України» [42].
5. Указ Президента України від 6 квітня 2011 року № 389/2011 «Про Положення про Міністерство соціальної політики України» визначає, що Мінсоцполітики є спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади з питань забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків, попередження насильства в сім'ї та з питань протидії торгівлі людьми. Основними завданнями Мінсоцполітики у цьому напрямку є формування і реалізація державної політики щодо забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків, протидії торгівлі людьми та участь у розробленні та реалізації державної політики щодо попередження насильства в сім'ї [57], наразі є таким, що втратив чинність.
6. Закон України «Про протидію торгівлі людьми» (2011) визначає організаційно-правові засади протидії торгівлі людьми, гарантуючи гендерну рівність, основні напрями державної політики та засади міжнародного співробітництва у цій сфері, повноваження органів виконавчої влади, порядок встановлення статусу осіб, які постраждали від торгівлі людьми, та порядок надання допомоги таким особам [58].
7. Наказ Мінсоцполітики від 8.06.2012 № 345 «Про Експертну раду з питань розгляду звернень за фактами дискримінації за ознакою статі» [59].

8. Державна програма протидії торгівлі людьми до 2015 р. (постанова Кабінету Міністрів від 21 березня 2012 р. № 250). Метою Програми є запобігання торгівлі людьми, підвищення ефективності переслідування осіб, які вчиняють пов'язані з нею злочини або сприяють їх вчиненню, а також захист прав осіб, що постраждали від торгівлі людьми, та надання їм допомоги [60].
9. Закон України «Про засади запобігання та протидії дискримінації» (2012) визначає організаційно-правові засади запобігання та протидії дискримінації з метою забезпечення рівних можливостей щодо реалізації прав і свобод людини та громадянина. Забороняє пряму і непрямую дискримінацію, в тому числі за ознакою статі [43].
10. Роз'яснення Міністерства юстиції України «Про розгляд звернень громадян стосовно розвитку кримінальної юстиції щодо неповнолітніх в Україні та гендерної політики» від 22.03.2012 р. Документ видано у відповідь на листи громадян, в яких порушується низка питань стосовно Концепції розвитку кримінальної юстиції щодо неповнолітніх в Україні та впровадження, гендерної політики. У ньому роз'яснюється сутність такої політики та подається її за конодавче обґрунтування [61].

Хоча більшість з вказаних законодавчих актів й прийняті близько десяти років тому, частина з них зазнали значних корективів та змін, що більш відповідають вимогам стрімкого розвитку сьогодення, проте саме з їхнього прийняття Україна розпочала свій національний рівень гендерної політики [62].

Незважаючи на значну кількість законодавчих напрацювань у сфері суспільних відносин у галузі становлення та реалізації гендерних прав та свобод, для регулювання ряду проблемних актуальних питань цього залишається недостатньо.

Докорінна зміна існуючого становища можлива тільки за умови:

- поглиблення науково-дослідницької роботи з вироблення механізмів адаптації міжнародних норм і стандартів забезпечення гендерної

рівності до національних особливостей і традицій українського народу при рішучому розмежуванні того позитивного і прогресивного, що є в цій сфері, з реакційним, ретроградним, патріархальним;

- утвердження ідеї гендерної рівності як складової прав людини, а не специфічного особливого інституту, який має відношення до сім'ї, дітей, молоді та спорту, як це зазначено в нинішньому законодавстві України;
- запровадження гендерних підходів у викладанні всього спектру юридичних дисциплін, з окремим поглибленим вивченням суті ідеї гендерної рівності, механізмів її запровадження і забезпечення, значення для демократичного і правового розвитку суспільства.

До того часу поки ідея гендерної рівності не буде усвідомлена юридичною спільнотою, усі кроки на її утвердження матимуть характер тимчасових компаній та формальних реакцій на вимоги міжнародних інституцій [63; 200].

Таким чином, аналізуючи законодавчі норми і програми діяльності, можливо стверджувати, що уряд України дотримується визнання ідеї гендерної рівності як основи демократичного суспільства і передумови стабільного розвитку. Це означає, що Україна використовує найкращий міжнародний досвід для вирішення своїх внутрішніх питань. Україна підписала міжнародні документи, що передбачають гендерний підхід, чим визнала, що гендерний підхід є найефективнішим для формулювання і реалізації національних програм; країна також взяла на себе зобов'язання гарантувати рівність, розвиток і справедливість у країні, регіоні і світі, керуючись гендерними ідеями соціальної рівності.

РОЗДІЛ III. УДОСКОНАЛЕННЯ ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ГЕНДЕРНОЇ РІВНОСТІ

3.1. Основні міжнародні та світові концепції та нормативні акти, що забезпечують дотримання гендерної рівності

Сучасний стан захисту гендерної рівності характеризується широкою активізацією міжнародних організацій на рівні міжнародного права та держав світу на національному рівні.

Зараз у світі активно відбувається процес наповнення гендерним змістом національного законодавства. Урахування рівних прав і можливостей у законодавстві різних країн відбувається залежно від сили впливу інших соціальних норм (традицій, звичаїв, усталеної моралі, політичних норм тощо). Релігії справляють значний вплив на формування традиційних норм у національних суспільствах. По-різному відбувається процес освоєння гендеру нового часу та відображення його в чинному законодавстві різних галузей права. Навіть Європа не є гендерно однорідною та має певні особливості щодо гендерного втілення в праві в різних країнах. Однак, незважаючи на всі особливості, існує тенденція до зближення гендерних процесів у юридичному їх вираженні, а саме формування гендерного компонента в системі законодавства [64; 42-43].

Кожна демократична держава декларує у своєму законодавстві принципи рівності, які передбачають, що всі громадяни є рівними як представники людства, як носії загальнолюдських прав і свобод. Водночас об'єктивним фактором є існування нерівності за здібностями, нахилами, чеснотами тощо. Безперечно, справедлива рівність можлива лише як рівність можливостей у реалізації здібностей, як надання рівних прав для розвитку тих природжених і набутих якостей, якими люди наділені, як справедливий розподіл прав та обов'язків, тобто як доступність справедливості [65; 59].

Універсальні міжнародні антидискримінаційні механізми – це універсальні міжнародні документи, які встановлюють принцип недискримінації у міжнародному праві, процедуру його виконання та

відповідальність за порушення (нормативні або міжнародно-правові механізми); та універсальні міжнародні організації, які контролюють дотримання їх (інституціональні механізми). До міжнародно-правових антидискримінаційних механізмів відносяться міжнародні угоди (конвенції, договори) та рішення міжнародних організацій (зокрема декларації), які встановлюють принцип недискримінації.

По-перше, до документів, що декларують гендерну рівність, можна віднести всі міжнародні конвенції з прав людини (Устав ООН 1945 р., Загальна Декларація прав людини від 10 грудня 1948 р., Європейська конвенція про захист прав людини і основних свобод від 4 листопада 1950 р.). По-друге, це всі міжнародно-правові документи з прав жінок – Конвенція про рівну винагороду чоловіків і жінок за однакову працю від 29 червня 1951 р., Конвенція про охорону материнства від 28 червня 1952 р., Декларація про ліквідацію дискримінації стосовно жінок від 7 листопада 1967 р., Конвенція про боротьбу з дискримінацією в галузі освіти від 14 грудня 1960 р., Конвенція про ліквідацію усіх форм дискримінації щодо жінок від 18 грудня 1979 р., Декларація про викорінення насилля над жінками від 20 грудня 1993 р., Пекінська декларація 1995р. та інші. По-третє, це спеціальні (галузеві) конвенції, які безпосередньо не пов'язані зі статусом жінок. А саме: Конвенція про права дитини від 20 листопада 1989 р., Конвенція про права людини та біомедицини від 4 квітня 1997 р [66; 81-82].

Так, статтею 2 Загальної декларації прав людини ООН 1948 року вперше на міжнародному рівні закріплено норму про рівність усіх людей: «Кожній людині надаються всі права і всі свободи, проголошені цією Декларацією, незалежно від раси, кольору шкіри, статі, мови, релігії, політичних або інших переконань, національного, соціального чи станового походження, майнового або іншого стану» [67]. Цією нормою автори Декларації, представники країн, які підписали її, переживши Першу і Другу світові війни, прагнули визначити напрям подальшого розвитку людства. Акцентовано, що, попри всі відмінності,

люди є рівними у своїй гідності та правах, зокрема й незалежно від статі. Проте Декларація не була юридично обов'язковим міжнародним документом.

Першим міжнародним актом, який чітко й однозначно закріпив принцип рівноправності чоловіків і жінок як необхідну умову соціального прогресу й поліпшення умов життя людства, є Статут ООН 1945 року. Одним зі своїх завдань, відповідно до його положень, ООН проголосила утвердження віри «в основні права людини, гідність та цінність людської особистості, рівноправність чоловіків і жінок, рівність прав великих і малих націй», а також «ніяких обмежень відносно прав чоловіків і жінок брати участь у будь-якій якості та на рівних умовах в її (ООН) головних і допоміжних органах».

Прийняття цієї норми є свідченням розуміння тогочасними лідерами держав-членів ООН неподільного зв'язку між прогресивним розвитком людства та забезпеченням рівноправності чоловіків і жінок.

Цілком обґрунтовано, що принцип гендерної рівності надалі було впроваджено й до інших міжнародних договорів ООН та спеціалізованих установ ООН з прав людини. Він міститься в Міжнародному пакті про громадянські та політичні права, Міжнародному пакті про соціальні, економічні та культурні права 1966 р. та низці інших основоположних документів.

Нормативне закріплення ідеї рівноправності чоловіків і жінок супроводжувалося створенням інституційного механізму її втілення в міжнародно-правову практику. В Економічній і Соціальній Раді ООН (ЕКОСОП) 1946 року в складі Комісії з прав людини створено підкомісію зі становища жінок, а згодом їй надано статус Комісії.

Конвенцію ООН про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок, яку було ухвалено 1979 року, Україна ратифікувала 1980 року. Її називають міжнародним біллем про права жінок. Країни, які ратифікували Конвенцію, зобов'язані вживати заходів для унеможливлення дискримінації, тобто будь-якого розрізнення, винятку або обмеження за ознакою статі, спрямованих на послаблення чи зведення нанівець визнання, користування або здійснення жінками, незалежно від їхнього сімейного стану, на основі рівноправності

чоловіків і жінок, прав людини та основних свобод у політичній, економічній, соціальній, культурній, громадській або будь-якій іншій галузі (ст. 1 Конвенції) [68].

Особливості та значення Конвенції 1979 року:

– підкреслює важливість рівності можливостей у контексті рівного доступу жінок до всіх ресурсів країни. Рівність має бути гарантовано законодавством і державною політикою, а також забезпечено відповідними механізмами й інститутами;

– визначає обов'язок держави забезпечити відсутність перешкод на шляху до реалізації жінками своїх прав, навіть якщо рівний захист і повага прав жінок гарантовані на рівні політики й законодавства;

– визначено, що заходи, вжиті державою для захисту прав жінок і чоловіків, повинні забезпечити рівноцінність результатів та реальне змінення становища жінок.

Кожні чотири роки Україна звітує перед Комітетом ООН з ліквідації дискримінації щодо жінок про виконання Конвенції та отримує заключні зауваження з рекомендаціями щодо подальших кроків, зокрема необхідних змін у законодавстві, політиці та практиці в усіх сферах: від політичного представництва жінок до становища сільських жінок, від гендерної статистики до викорінення сексизму в ЗМІ.

Пекінську декларацію та платформу дій було прийнято 1995 року. Документ має на меті поліпшення становища жінок на шляху їх активного залучення до всіх сфер суспільного та приватного життя, забезпечуючи всебічну та рівну участь жінок у прийнятті рішень з економічних, соціальних, культурних і політичних питань.

Основні здобутки Пекінської платформи дій:

– розглянуто розширення прав і можливостей жінок у контексті забезпечення рівноправності між жінками та чоловіками;

– конкретизовано дії урядів і громадських структур щодо рівноправності;

– запроваджено поняття гендерної рівності.

Іншим важливим документом щодо посилення залучення жінок до питань миру та безпеки є Резолюція Ради Безпеки ООН «Жінки. Мир. Безпека», прийнята 31 жовтня 2000 року [69]. Це перша резолюція Ради Безпеки, що закликає до поглиблення ролі жінок у процесах запобігання та врегулювання конфлікту з метою підтримання миру й безпеки. У резолюції йдеться про важливість:

- рівної та повної участі жінок у питаннях миру й безпеки, зокрема, у вирішенні конфліктів і запобіганні їм;
- гендерної інтеграції в миротворчих місіях й операціях (гендерний мейнстримінг);
- забезпечення врахування специфічних потреб жінок і дівчат, їхнього досвіду та перспектив у політичних, правових і соціальних рішеннях;
- захист жінок та дівчат від сексуального насильства й інших форм насильства під час конфлікту;
- участі жінок у прийнятті рішень на всіх рівнях.

Водночас Україна ратифікувала всі основні Конвенції Міжнародної організації праці (МОП), як-от: Конвенція № 100 про рівне винагородження чоловіків та жінок за рівноцінну працю 1951 року, Конвенція № 103 про охорону материнства (переглянута) 1953 року, Конвенція № 111 про дискримінацію в галузі праці та занять 1958 року, Конвенція про рівне ставлення та рівні можливості для трудящих чоловіків і жінок: трудящі із сімейними обов'язками № 156 1981 року, Декларація МОП основних принципів та прав у світі праці 1998 року тощо.

Також Україна приєдналася до зобов'язань щодо досягнення Цілей сталого розвитку на період до 2030 року, прийнятих на рівні ООН, серед яких мета № 5, спрямована на досягнення гендерної рівності. Отже, попереду в Україні та інших держав – зобов'язання щодо їх виконання.

Важливу роль у забезпеченні гендерної рівності відіграє Організація Північноатлантичного договору (НАТО), створена 1949 року для колективної оборони країн Західної Європи та Північної Америки згідно з принципами

статті 51 Статуту ООН. Місія НАТО полягає у сприянні стабільному та міцному миру, з огляду на що гендерна рівність і розширення прав та можливостей жінок і дівчат є ключовим чинником.

Північноатлантичний альянс прагне включити гендерний аспект в усі етапи операційного процесу – під час розроблення, планування, впровадження, моніторингу та оцінки політики й програм.

У 2009 році НАТО схвалила Директиву 40-1 «Bi-СК» (Bi-Strategic Command) «Інтеграція РБ ООН 1325 та гендерні перспективи командних структур НАТО, включаючи заходи щодо захисту під час збройних конфліктів». Директива застосовується до всіх міжнародних військових штабів або будь-яких інших організацій, що діють спільно з НАТО. Вона містить стандарти поведінки НАТО під час здійснення операцій та місій, визначає, що жінок також слід розглядати як суб'єктів забезпечення сталого миру, які мають бути залучені на всіх стадіях кризи або конфліктів, наполягає на розширенні ролі жінок в операціях та місіях на всіх рівнях.

Згодом 1 квітня 2014 року держави-члени та партнери НАТО схвалили оновлену Політику НАТО/РСАП з імплементації Резолюції РБ ООН № 1325 «Жінки, мир і безпека» та інші відповідні резолюції, які визначають, що нації несуть відповідальність за забезпечення виконання резолюцій; оборонний і відповідний потенціал безпеки має бути спрямований на розвиток інститутів, доступних для потреб як чоловіків, так і жінок, зокрема для сприяння участі жінок на всіх рівнях у національних збройних силах тощо.

Також НАТО 2014 року прийняла План дій, що визначив Політику невіддільною складовою їхніх повсякденних справ як у цивільних, так і у військових структурах.

У 2014 році Спеціальний представник у справах жінок, миру та безпеки, а також політики з питань людських ресурсів та співробітників з питань різноманітності розпочав реалізацію програми «Професійна мережа жінок НАТО» (NWPN) та «Наставництво». Мета NWPN – сприяти створенню спільної корпоративної культури та надання жінкам можливості для навчання,

розвитку й наставництва. Програма наставництва спрямована на сприяння збільшенню кількості потенційних претендентів-жінок та подоланню структурних перешкод, які можуть існувати між різними службами та типами персоналу.

У 2016 році у 96,3 % країн-членів НАТО жінки мали можливість зайняти вакантну посаду у збройних силах, що на 11,7 % більше, ніж попереднього року, і на 26 % більше, ніж 2014 року. Майже 67 % країн-членів НАТО повідомили про використання спеціальних програм або заходів щодо підтримки батьків у разі, коли їх обох було залучено, порівняно з 52 % 2015 року. Також зросла підтримка одиноких батьків щодо службових обов'язків майже до 67 % з 65 % 2015 року.

Політика і План дій з проблем жінок, миру і безпеки оновлено та схвалено на саміті в Брюсселі у 2018 році. НАТО, союзники та країни-партнери прагнуть зробити свій внесок у здійснення Резолюцій Ради Безпеки ООН та взяти на себе зобов'язання, включивши цю Політику в цивільні та військові структури.

Інтеграція гендеру, реалізація жіночого права голосу в усіх аспектах роботи НАТО є важливим чинником успіху миру та безпеки.

Організація з безпеки та співробітництва в Європі (ОБСЄ) відзначається комплексним підходом до безпеки, який охоплює політиковійськові, економічні, екологічні та людські аспекти. З урахуванням того вона розглядає низку питань, пов'язаних з безпекою. Зокрема, це контроль над озброєннями, заходами щодо зміцнення довіри та безпеки, правами людини, національними меншинами, демократизацією, стратегією поліцейської діяльності, боротьбою з тероризмом, економічними й екологічними заходами.

Усі 57 держав-учасниць мають однаковий статус, а рішення приймаються консенсусом на політичній, але не юридично обов'язковій основі.

ОБСЄ визнає, що рівні права жінок і чоловіків є важливими для сприяння миру, стабільної демократії та економічного розвитку. ОБСЄ має на меті забезпечити рівні можливості для жінок і чоловіків, а також інтегрувати

гендерну рівність у політику та практику як держав-учасниць, так і самої Організації. З місцевими партнерами ОБСЄ розробляє та реалізує проекти в регіоні ОБСЄ з метою розширення можливостей жінок і створення місцевої компетентності та спеціальних знань з гендерних питань. Вона співпрацює з органами влади під час перегляду законодавства та допомагає у створенні національних механізмів забезпечення рівності між жінками та чоловіками.

На рівні ОБСЄ прийнято декілька політик та заходів для підтримки гендерної рівності. План дій щодо заохочення гендерної рівності є основою для діяльності ОБСЄ з питань гендерної рівності, визначає відповідальність та завдання Секретаріату Організації, установ та операцій на місцях, а також держав-учасниць, а саме:

- 1) забезпечення того, щоб усі політики, програми та заходи ОБСЄ включали гендерний аспект;
- 2) забезпечення персоналу засобами й тренінгами, що містять гендерний аспект;
- 3) розвиток професійної, гендерно чутливої культури управління та робочого середовища;
- 4) підвищення рівня представництва жінок на керівних посадах;
- 5) підтримка зусиль держав-учасниць у досягненні гендерної рівності;
- 6) визначення конкретних пріоритетів для подальшого сприяння правам жінок;
- 7) висвітлення сприяння ролі жінок у запобіганні конфліктам та процесів відновлення миру;
- 8) моніторинг та оцінка прогресу в реалізації Плану дій щодо сприяння гендерній рівності. Генеральний секретар ОБСЄ щорічно представляє Постійній раді звіт про перебіг роботи.

Відповідно до Резолюції 1325 Ради Безпеки ООН щодо жінок, миру та безпеки, Координатор працює, щоб забезпечити ключову роль жінок у кризових ситуаціях. Координатор проекту допомагає Україні виконувати Національний план дій щодо реалізації Резолюції, розробленої спільно з

іншими міжнародними партнерами. Зокрема, допомагаючи Україні розробити систему надання психосоціальної реабілітації жертвам кризи, Координатор акцентує увагу на сім'ях колишніх комбатантів та внутрішньо переміщених осіб, більшість із яких жінки.

Координатор сприяє поширенню гендерної рівності та боротьби з гендерним насильством в Україні, допомагає зменшувати прояви насильства в сім'ї та законодавство щодо гендерних питань, проводить інформаційні кампанії та організовує навчальні курси для постачальників соціальних послуг, засобів масової інформації та працівників правоохоронних органів. Гендерні аспекти враховуються у процесі планування та реалізації всіх проектів Координатора. Він зобов'язаний планувати та здійснювати моніторинг проектів, які допомагають Україні посилити безпеку й розвивати законодавство, інститути та практику відповідно до демократичних стандартів.

Метою є підтримання країни в адаптації законодавства, структур і процесів до вимог сучасної демократії, побудованої на безпечному просторі для людей [70; 18-19].

Окрім того, у 2000 р. 189-ма країнами на Саміті тисячоліття ООН була прийнята «Декларація Тисячоліття ООН, яка визначила всеосяжні рамки цінностей, принципів і ключових чинників за певними мандатами». Тоді забезпечення гендерної рівності було визначено третьою серед усіх цілей, зазначених у цій Декларації [71].

На ґрунті Декларації, на рівні ООН було прийнято документ «Цілі розвитку тисячоліття», в якому було встановлено чіткі орієнтири стосовно подолання бідності, хвороб, гендерної дискримінації, голоду тощо на період до 2015 року. Цілі розвитку тисячоліття – це документ, який не має ультимативного значення для держав, але він має велике політичне значення. Уряди майже усіх країн світу підписали його, і тим взяли на себе політичне зобов'язання.

У липні 2010 року Генеральна Асамблея ООН створила Структуру ООН по питаннях гендерної рівності і розширення прав і можливостей жінок, яка

іменується «ООН-жінки». Вона була створена з метою прискорення прогресу в справі задоволення потреб жінок у всьому світі [72].

На початку триденного Саміту зі сталого розвитку, 25 вересня 2015 р., 193 держави – члени ООН одностайно ухвалили сміливу нову глобальну програму з ліквідації бідності до 2030 року та забезпечення сталого майбутнього. Гендерна рівність займає п'яту позицію і передбачає досягнення гендерної рівності та розширення прав і можливостей жінок і дівчат [73; 157].

Класифікувати універсальні міжнародні документи можна наступним чином:

- конвенції та інші документи у галузі прав людини, які встановлюють загальний принцип недискримінації (як-от, Загальна декларація прав людини (1948), Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права (1966), Міжнародний пакт про громадянські та політичні права (1966) та ін.);

- конвенції та інші документи, які зобов'язують держави заборонити певний вид дискримінації (як-от, Конвенція стосовно рабства, Конвенція про рівне винагородження чоловіків і жінок за працю рівної цінності, Конвенція про статус біженців, Конвенція про боротьбу з дискримінацією у галузі освіти, Конвенція про ліквідацію всіх форм расової дискримінації) [74; 26-27].

Неурядова організація «Всесвітній економічний форум» (ВЕФ) запропонувала кількісний вимірник рівноправності статей – Індекс гендерної нерівності (Gender Gap Index). Починаючи з 2006 р. аналітики ВЕФ оцінюють значення цього Індексу для більшості країн світу. Індекс ураховує розрив між чоловіками і жінками в економічній, політичній та інших сферах, а також тенденції його зміни в часі. На думку авторів дослідження, протягом минулого десятиліття світ дуже повільно просувався шляхом повної реалізації потенціалу жінок. Індекс покликаний допомогти країнам у пошуку ефективних шляхів подолання гендерного розриву. Гендерний розрив оцінюється в чотирьох критичних сферах нерівності між чоловіками і жінками: - участі й можливості в економічній сфері (дані про розрив у заробітній платі чоловіків і жінок, участі в прийнятті рішень, доступі до висококваліфікованої зайнятості та ін.); - освіті

(дані про гендерні відмінності в доступності всіх ступенів освіти); - здоров'ї та тривалості життя (дані про відмінності в очікуваній тривалості здорового життя і співвідношенні статей при народженні); - участі в політичному процесі (дані про гендерне представництво в органах влади).

Під час побудови Індексу гендерної нерівності використовуються 14 параметрів. Кожен показник входить із певною вагою в проміжний індекс за одною з чотирьох зазначених сфер (підіндекс). Потім будується зведений Індекс гендерної нерівності. Бали, набрані країнами в рейтингу гендерної рівноправності, можуть розглядатися як процентний еквівалент усунутого розриву між чоловіками і жінками, де 1, або 100%, означає повну рівність, а 0 – повну нерівність.

Протягом усіх років, упродовж яких розраховувався Індекс гендерної нерівності, світовий рейтинг очолюють чотири країни: Швеція, Норвегія, Фінляндія та Ісландія [75; 130-131].

Масштабність і проблематика вищевказаних міжнародних актів свідчить про розширення світових тенденцій гендеризації, а саме:

- глобалізація гендерної впорядкованості світового співтовариства;
- конституційне закріплення національних державних механізмів щодо забезпечення рівних прав і можливостей чоловіків і жінок;
- світове законодавче закріплення державного забезпечення рівних прав і можливостей статей у національних суспільствах;
- зближення змісту у підходах національних державних механізмів до забезпечення рівних прав і можливостей;
- зближення рис і особливостей законодавчого закріплення рівних прав і можливостей у різних державах світу, регіонах, національних суспільствах;
- посилення впливу гендерної ідеології на свідомість населення світу, регіонів, національних суспільств;

- урізноманітнення форм гендерної демократії в національних суспільствах, регіонах, світовому співтоваристві, що змінює їхнє обличчя і порядок життя;
- формування гендерної культури в системі культури сучасної цивілізації;
- гендеризація політичної, економічної та інших видів культури;
- утвердження гендерного компонента в державній політиці національних держав і на світовому рівні;
- оволодіння гендерним змістом у діяльності політичних партій і громадських об'єднань;
- формування суверенної особистості з розумінням необхідності й почуттям потреби у рівних правах і можливостях, їх правового забезпечення як умови самоутвердження й освоєння справедливості й свободи самовираження [76; 41].

Європейським Союзом для створення законодавчої бази гендерного питання користується шістьма основними орієнтирами політики, на реалізацію якої такі нормативи спрямовані, серед них:

- досягнення однакової економічної незалежності для чоловіків і жінок;
- узгодження роботи із сімейним і приватним життям;
- утвердження принципу рівної участі жінок і чоловіків на рівні прийняття рішень;
- ліквідація гендерного насильства й торгівлі жінками;
- ліквідація гендерних стереотипів у суспільстві;
- просування гендерної рівності за межі ЄС;
- поліпшення управління для досягнення гендерної рівності [77; 19].

На сьогодні найбільш популярною світовою стратегією гендеризації є Мейнстрімінг. Під терміном «мейнстрімінг» розуміють інтеграцію аспекту гендерної рівності в діяльність органів державного управління всіх рівнів. Досягнення гендерної рівності розглядається не як рішення ізольованої, самотійної проблеми, а як багатоаспектний довготривалий процес.

Термін «мейнстрімінг» має декілька трактувань – інтегрування, комплексний підхід до проблеми рівності між жінками і чоловіками. Він походить від англійського *mainstream*, що в даному контексті перекладається як «загальна система організації суспільства». В англійському найменуванні комплексного підходу до проблеми рівності статей «гендер» – *gender mainstreaming* – акцентується, що точкою відрахунку в розробці даного підходу є все суспільство в цілому. Мейнстрімінг – це стратегія, що полягає у впровадженні проблем рівності статей на всіх рівнях суспільного життя шляхом організації системи її врахування під час прийняття політичних рішень.

Останнім часом концепція Мейнстрімінг активно розвивається в рамках діяльності різних європейських міжурядових і національних організацій. Існує значний досвід щодо впровадження даної концепції в Норвегії, Швеції, Нідерландах, Данії, Фінляндії. Комплексний підхід до проблеми рівності статей обумовлює організацію, удосконалення й оцінку процесу прийняття рішень особами, відповідальними за проведення політики або залученими в її реалізацію, – з урахуванням проблематики рівності статей. У трактуванні поняття рівності статей концепція виходить з необхідності обліку наявних соціокультурних різниць між ними. В описах комплексного підходу акцентуються ціль, процес, об'єкт і активні суб'єкти політики. Даний підхід передбачає, що компетентність політиків і державних службовців щодо впровадження в сфері їх діяльності «виміру» рівності статей стане невід'ємною частиною їх професійної кваліфікації. Вважається, що комплексний підхід не може замінити вже діючі механізми і політичні програми у сфері забезпечення рівних прав і можливостей жінок і чоловіків, а виступає, швидше, як нова фундаментальна стратегія і доповнення до традиційної політики в цій сфері. Обидва підходи – традиційний і комплексний – повинні застосовуватись паралельно. у кожній країні концепція повинна бути детально витлумачена й адаптована з урахуванням місцевих умов.

Комплексний підхід спрямований на активізацію напрямів, спрямованих на досягнення рівності в суспільстві в цілому [78].

Незважаючи на закріплення заборони гендерної дискримінації у найбільш значних законодавчих актах Європейського Союзу та світу, непоодинокими є випадки порушення вказаної заборони та відповідних порушень прав людей. За захистом своїх прав громадяни різних держав звертаються до Європейського суду з прав людей, відповідно до аналізу практики якого можливо стверджувати, що і судова інстанція ефективно виконує свої повноваження з забезпечення даної сфери.

Міжнародні нормативні акти у свої сукупності дають підстави вважати, що тема гендерної рівності залишається актуальною для світової спільноти, яка свої сили спрямовує на викорінення будь-яких статевого упереджень, створення умов, за яких кожна особа могла б реалізувати свій потенціал на гідному рівні та без неприйнятних у 21 столітті обмежень.

3.2. Удосконалення діючого законодавства у сфері забезпечення гендерної рівності

Україна неодноразово підтверджувала, що поділяє гендерні принципи і напрями діяльності з утвердження рівних прав і можливостей жінок і чоловіків, проголошені в міжнародних документах: Загальній декларації прав людини (1948 р.), Європейській конвенції прав людини та основних свобод (1950 р.), Конвенції з ліквідації усіх форм дискримінації щодо жінок (1979 р.), Декларації щодо рівності жінок і чоловіків (1988 р.), Віденській декларації прав людини (1993 р.), Пекінській декларації й Платформі дій (1995 р.), документах Спеціальної сесії Генеральної Асамблеї ООН з питань гендерної рівності (2000 р.), Декларації Тисячоліття (2000 р.) та ін.

Незважаючи на визнання Україною обов'язковими для себе базових міжнародних документів у сфері забезпечення гендерної рівності, закріплення принципу недискримінації за ознакою статі на конституційному рівні, прийняття спеціального закону про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків, створення відповідних інституційних гарантій у цій сфері, проблема дотримання гендерної рівності залишається актуальною для України [14; 20].

Враховуючи, що у попередньому розділі приділялася увага питанню становлення українського законодавства, що регулює досліджувану сферу, варто зупинити увагу на прогалинах та новинках законодавства.

Так, 16 вересня 2020 року Розпорядженням Кабінету Міністрів України схвалено Концепцію комунікації у сфері гендерної рівності, дія якої встановлена до 2025 року, та відповідно до якої невід'ємним елементом становлення України як держави, що дотримується демократичних принципів і поважає права людини та основоположні свободи, є забезпечення гендерної рівності в усіх сферах суспільного життя.

Метою Концепції визначено її спрямованість на створення майбутнього, у якому кожна жінка та чоловік, що проживають в Україні, користуються рівними правами та можливостями, які необхідні для повноцінної участі в усіх сферах суспільного життя, без дискримінації, насильства та експлуатації.

Свої шляхи Концепція визначає як:

- інформування цільових аудиторій та широкого загалу про ключові концепції гендерної рівності та механізм захисту прав жінок, представлення міжнародного досвіду переваг для різних груп жінок і чоловіків, дівчат і хлопців від впровадження гендерної рівності;
- підвищення рівня розуміння українського та міжнародного законодавства, програм та політик, що сприяють гендерній рівності та передбачають навчання з огляду на національний механізм;
- проведення інформаційно-просвітницьких та навчальних заходів, розроблення роз'яснень та рекомендацій для посадових осіб, інших суб'єктів реалізації Концепції щодо здійснення комунікацій із засобами масової інформації з питань гендерної рівності; комунікаційної підтримки гендерного інтегрування в реформи;
- активізації висвітлення тематики гендерної рівності пресою, телерадіомовленням, Інтернет-виданнями, соціальними мережами, інформаційними агентствами;
- обговорення тематики на публічних тематичних заходах;

- висвітлення питань гендерної рівності в Інтернеті, зокрема на офіційних веб-сайтах органів державної влади;
- проведення аудиту досліджень, визначення потреби у додаткових дослідженнях, проведення та широкого висвітлення результатів досліджень у засобах масової інформації; врахування результатів досліджень у процесі реалізації Концепції, зокрема висновків про ефективність заходів, визначення тематик, не охоплених раніше дослідженнями; використання досліджень для моніторингу та оцінки досягнення поставлених завдань тематичних кампаній та мети Концепції;
- аналізу досвіду проведення кампаній та акцій громадськими об'єднаннями та міжнародними організаціями, впровадження результатів аналізу, зокрема кращих практик, під час реалізації Концепції;
- спростування/трансформації гендерних стереотипів щодо професії, соціальних ролей, типів поведінки тощо із залученням відомих жінок і чоловіків;
- опрацювання результатів розгляду звернень і повідомлень з питань торгівлі людьми, домашнього насильства, насильства за ознакою статі, дискримінації за ознакою статі, які надійшли на телефонні «гарячі лінії», до експертних рад з питань запобігання та протидії дискримінації за ознакою статі для здійснення моніторингу таких випадків та проведення інформаційно-роз'яснювальної роботи з громадськістю, особами, що належать до груп ризику, та постраждалими особами;
- сприяння збільшенню участі жінок в політичній діяльності та процесах прийняття рішень, у тому числі через інформування про позитивне ставлення суспільства до цього;
- сприяння збільшенню участі жінок і чоловіків у сферах праці, де вони менш представлені, зокрема шляхом інформаційної підтримки самодостатності вибору кожної людини;

- врахування гендерних питань в освіті;
- засудження проявів сексизму, дискримінації за ознакою статі, насильства за ознакою статі, що також часто проявляється через сексуальне насильство та сексуальні домагання, та формування нульової толерантності до цих явищ; спрямування кампаній як на кривдників, так і на постраждалих осіб; широкого висвітлення таких випадків в засобах масової інформації без засудження та звинувачення постраждалих осіб і моніторингу розвитку ситуацій;
- сприяння підвищенню рівня громадської обізнаності та освіченості населення про загрози використання гендерної тематики як інструменту гібридної агресії, а також переваги від рівноправної участі жінок та чоловіків у процесах, спрямованих на досягнення та збереження миру;
- популяризації порядку денного «Жінки, мир, безпека»;
- підвищення рівня обізнаності суспільства щодо індивідуально-психологічних та фізіологічних особливостей жіночої і чоловічої статі, а також сприяння рівному доступу обох статей до медичних послуг у закладах охорони здоров'я;
- поширення інформації про гендерні проблеми чоловіків та шляхи їх розв'язання;
- інформування про чоловіків, які підтримують гендерну рівність;
- проведення наукових, соціальних та інших досліджень, спрямованих на виявлення причин суттєвої різниці у тривалості життя жінок і чоловіків, вжиття на основі цього стратегічних заходів з метою збільшення у майбутньому середньої тривалості життя чоловіків;
- проведення моніторингу контенту в засобах масової інформації для виявлення сексистських та дискримінаційних практик щодо обох статей; реагування на такі випадки; поширення інформації про позитивні приклади усунення дискримінаційного та сексистського контенту;

- збільшення представництва жінок в засобах масової інформації як учасників сюжетів та експертів [79].

Окрім того, необхідним є формування державою належної, поміркованої, планової й обов'язкової до виконання незалежно від зміни правлячих сил гендерної стратегії. Гендерна стратегія є основним документом, що визначає державну гендерну політику, її цілі, завдання й принципи, напрями й пріоритети на середньостроковий і довгостроковий періоди. Стратегія забезпечує координацію зусиль органів державної влади щодо недопущення дискримінації за ознакою статі, захисту прав людини і сім'ї, материнства, батьківства й дитинства як вищих людських цінностей.

Стратегія служить інструментом формування державної гендерної політики і контролю за її здійсненням з боку громадянського суспільства, а також може розглядатися як важливий етап його становлення. Вона покликана:

- визначити систему вимог і критеріїв, що відображають сучасні уявлення про соціальну справедливість в розподілі ролей між жінками і чоловіками в політичному й суспільному житті;
- накреслити перспективи розвитку соціальної держави в контексті укріплення гендерної демократії, що забезпечуватиме проведення соціально відповідальної політики і розкриття громадянського потенціалу особистості без ущемлення прав і свобод за статевою ознакою;
- підвищити рівень загальної і політичної культури суспільства, показниками якого служать можливість самореалізації громадян і забезпечення рівних прав жінок і чоловіків у всіх сферах життєдіяльності, у тому числі суспільного виробництва [76; 49].

Неабияке значення для розвитку психології гендерної рівності українців мала постанова Кабінету Міністрів України від 22 травня 2019 року, якою схвалено «Питання українського правопису» [80], відповідно до якого закріплено використання в офіційно-діловому мовленні фемінітивів, що стосуються зайняттям жінками певними професійними діяльностями та

заміщенні службових посад. Встановлено, що спілкування, мовлення мають суттєве значення для формування свідомих та підсвідомих принципів та критеріїв.

Формуванню почуття захищеності пересічного українця незалежно від статі сприяло й прийняття у 2018 році Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству», а також введення до чинного Кримінального кодексу України статті 126-1 «Домашнє насильство», які є дієвими інструментами в реалізації права людини на психологічну, фізичну, економічну та сексуальну недоторканість.

Все ж, дослідження показників гендерної рівності України згідно даних ООН та Державної служби статистики надає підстави для здійснення наступних висновків:

- найнижчим показником є показник участі жінок у парламенті, який гальмує загальний показник індексу людського розвитку України в рейтингу інших країн світу;
- простежується стійка тенденція перевищення показника безробіття серед жінок над аналогічним показником серед чоловіків;
- середня заробітна плата жінок не перевищує 70% середньої заробітної плати чоловіків;
- має місце тенденція перевищення питомої ваги чоловіків над питомою вагою жінок у категоріях «Економічне активне населення» та «Зайняте населення» та перевищення питомої ваги жінок над питомою вагою чоловіків у категорії «Економічно неактивне населення», що свідчить про перевищення рівня зайнятості чоловіків над рівнем зайнятості жінок.

Науковці пропонують наступні напрямки дій на шляху до досягнення гендерної рівності в Україні:

- задля зниження безробіття та підвищення соціального статусу жінки потрібно сприяти розвитку жіночого підприємництва, який має бути впроваджено та заохочено з боку держави;

- усунення гендерної нерівності в оплаті праці шляхом заохочення жінок до зайнятості у високооплачуваних секторах, наприклад у високотехнологічних, та виокремлення питань гендерного аспекту в процесі складання та підписання колективних угод та договорів, а також обговорення мінімального рівня заробітної плати;

- проведення глибоких досліджень задля вивчення впливу великого сектору неофіційної зайнятості на гендерну нерівність;

- проведення роботи з діючими центрами зайнятості, щоб вони враховували різноманітні потреби жінок при пошуку робочого місця та гідної заробітної плати;

- удосконалення використання гендерної статистики, а саме: удосконалення взаємодії між виробниками та користувачами гендерної статистики; удосконалення змісту статистики, яка пов'язана з гендерними питаннями; удосконалення статистичної методології для впровадження гендерних питань у систему державної статистики України;

- державне правове стимулювання залучення жінок до партійної діяльності, найбільш надійною гарантією такого залучення має бути законодавче квотування частки жінок у виборчих списках політичних партій [81; 220-221].

Загалом можливо визначити такі основні напрями удосконалення та розвитку національного рівня нормативно-правової бази державної гендерної політики в Україні:

- законодавче врегулювання державного забезпечення гендерної рівності в Україні через прийняття Верховною Радою України відповідного закону;
- прийняття достатньої кількості нормативно-правових актів центральних органів державної влади щодо державного забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків;
- узгодження нормативно-правової бази державної гендерної політики з міжнародним законодавством щодо забезпечення гендерної рівності;

- створення інформаційно-методичного ресурсу державної гендерної політики в комплексі з нормативно-правовою базою, що регламентує її формування й реалізацію;
- моніторинг стану нормативно-правової бази державної гендерної політики, зокрема проблем, що потребують правового врегулювання, а також результатів правозастосування внаслідок упровадження всіх нормативно-правових актів.

ВИСНОВКИ

Зміст даної дипломної роботи складає вивчення та аналіз поняття, й явища в цілому, гендерної рівності, його передумов та необхідності формування, характерних ознак, проявів та значення для демократичної держави сьогодення, а також шляхів його практичного втілення на підставі законодавчих та інших механізмів.

Так, найбільш узагальнюючим, коректним та простим визначенням гендерної рівності є її розуміння як рівного правового статусу жінок і чоловіків та рівних можливостей для його реалізації, що дозволяє особам обох статей брати рівну участь у всіх сферах життєдіяльності суспільства.

Розуміння значення вкорінення гендерної рівності починається з розуміння необхідності дотримання прав людини, що є певним правовим ідеалом, основним засобом досягнення якого є загальні принципи права. Одним із основоположних принципів права є багатоаспектний принцип рівності, за допомогою якого відображається розвиток демократії у суспільстві. Складовою загального принципу рівності є незалежність від статі. Стать є природною константою, що виражає сукупність анатомо-фізіологічних властивостей, за якими людина визначається як жінка або чоловік. Рівність статей не означає їх біологічної ідентичності або ігнорування фізичних можливостей, психічних та психологічних характеристик. Відмінності не повинні негативно відбиватися на умовах життя чоловіків і жінок, спричиняти дискримінацію. Права людини – чоловіка і жінки, як і рівність між ними, потребують постійного захисту, охорони і зміцнення.

У своєму становленні концепції гендерної рівності людей пройшла тривалий історично та соціально обумовлений шлях.

Основою гендерних досліджень прийнято вважати так звані «жіночі дослідження», яким у даній дипломній роботі присвячено значну увагу, та саме в рамках яких відбулось створення та нарощування апарату гендерної теорії. Історичні реалії та необхідність суспільних змін дали поштовх до формування

та активізації феміністичного руху, який полягав у критиці застарілого явища патріархату як несправедливого суспільного устрою, та був спрямований на боротьбу за подолання гендерної дискримінації та несправедливості, втілював та продовжує собою втілювати боротьбу за рівні права і можливості жінок і чоловіків.

У першому розділі дипломної роботи досліджено різні історичні етапи й передумови становлення поняття «гендерної рівності», що й обумовили визнання демократичними суспільствами необхідності його забезпечення та реалізації, встановлено й негативні явища, які гальмували темпи його розвитку та залишили по собі значний масив пережитків минулого, на боротьбу з якими й сьогодні спрямовують свої зусилля законодавчі органи та громадянські спільноти світу.

Встановлено, що основними інструментами методології гендерного дослідження є розмежування понять «гендер» та «стать», визначення ролі чоловіків та жінок, гендерна справедливість та гендерна рівність.

Методами, які використовує гендерне дослідження у своїх наукових й практичних цілях є методи запозичені з інших наук, такі як - соціологічні методи, статистичні методи, емпіричний метод, прогностичний метод, а також особливий спеціальний науковий метод - гендерний аналіз законодавства.

У другому розділі роботи досліджено механізм забезпечення гендерної рівності в Україні, а саме, його структурних елементів, найкращою класифікацією яких вважаю поділ механізму на такі напрями (ланки) втілення: інституціональні, організаційні, фінансові, культурні. Серед яких під інституціональними механізмами розуміється створення дійсно працюючих установ та державних профільних органів, під організаційними – напрацювання законодавчої бази, яка б могла забезпечити потреби досліджуваного правового питання, фінансовими – належне забезпечення організаційних механізмів матеріально-технічними та економічними ресурсами, культурними – створення розгалуженої системи позитивного впливу на формування високої правової свідомості громадян України.

За результатами дослідження ратифікованих Україною міжнародних актів, що присвячені питанню забезпечення гендерної рівності, та національних законодавчих актів, метою яких є побудова в Україні терпимого свідомого демократичного суспільства, все ж необхідно визнати, що незважаючи на їхній високий рівень, державі важливо спрямувати свої зусилля на вкорінення гендерних принципів, так би мовити, на місцях – тобто у свідомості громадян, у нормативних актах локального рівня, у цивільно-правовому та господарському спектрах.

Отже, Україна розпочала та продовжує триматись курсу формування громадянського суспільства, в якому кожен його громадянин займатиме добровільно обране місце, зможе реалізувати свій потенціал без утисків, обмежень та дискримінації за гендерною ознакою, почуватиметься безпечно та вільно.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Петрова Р. Г. Гендерология и феминология : учебное пособие. 3-е изд. Москва : Издательско-торговая корпорация «Дашков и К», 2007. 232 с.
2. Гришко В., Лівчук С. Історичні передумови формування гендерної нерівності у суспільстві// Підприємництво, господарство і право. – 2019. – Вип. 2. – С. 141-145.
3. Основи теорії гендеру: Навчальний посібник. – К.: «К.І.С.», 2004. – 536 с.
4. Черняхівська В.В. Історичний досвід становлення української моделі гендерного паритету// Електронний журнал «Державне управління: удосконалення та розвиток». – 2016. - № 10. – [електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=1012>
5. Жеребкина И.А. Введение в гендерные исследования / (в 2-х Ч.) : Ч. I. Под ред. И. А. Жеребкиной. – Харьков: ХЦГИ; СПб.: Алетейя 2001. – 708 с.
6. Азбука прав трудящихся женщин и гендерного равенства / Междунар. бюро труда. – М.: Права человека, 2002. – 106 с.
7. Конституція України від 28.06.1996, Закон № 254к/96-ВР з наступними змінами і доповненнями. - [електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>
8. Войтюк Д.Я. Методологія дослідження гендерної рівності у трудових правовідносинах// Право і громадянське суспільство. – [електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://lcslaw.knu.ua/index.php/arkhiv-nomeriv/2-14-2016/item/269-metodolohiya-doslidzhennya-gendernoyi-rivnosti-u-trudovykh-pravovidnosynakh-voitiuk-d-ya>
9. Іващенко О. Гендерна наукова перспектива: від світогляду до політики / О. Іващенко // Соціологія теорія, методи, маркетинг. – 1998. – № 6. – С. 78-91.
10. Ірина Роботіна. Дослідження гендерної рівності в Україні// Національна платформа малого та середнього бізнесу. – [електронний ресурс].

– Режим доступу: <https://platforma-msb.org/doslidzhennya-gendernoyi-rivnosti-v-ukrayini/>

11. Мельник Т.М. Гендер як наука та навчальна дисципліна// Основи теорії гендеру: Навчальний посібник/ За ред. М.М. Скорик. – К.: «К.І.С.», 2004. – 536с.

12. Гудима Д.А. Права людини: антрополого-методологічні засади дослідження. Праці Львівської лабораторії прав людини та громадянина Науково-дослідного інституту державного будівництва та місцевого самоврядування Академії правових наук України. Сер. І. Дослідження та реферати / редкол. : П.М. Рабінович та ін. Львів : Край, 2009. Вип. 20. 292 с.

13. Гербут Н. Теоретико-методологічні засади гендерних досліджень// Наукові записки. – Випуск № 1(57). – С. 344-361.

14. Уварова О.О. Права жінок та гендерна рівність. Навчальний посібник// Видавництво «ФОП Голембовська О. О.». – Київ. – 2018. – 202с.

15. Ліончук Р. Термін «гендер» у науковому дискурсі: вітчизняний та зарубіжний підходи. – [електронний ресурс]. – Режим доступу: file:///C:/Users/User/Downloads/Npd_2013_2_18.pdf

16. Хрестоматія к курсу «Основы гендерных исследований» / отв. ред. О. А. Воронина. – М. : МЦГИ - МВШСЭН, 2000. – 396 с.

17. Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами (Стамбульська конвенція): запитання та відповіді. – [електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://cutt.ly/5rmQ2pF>

18. Впровадження гендерних підходів у роботу комітетів Верховної Ради України : практичний посібник. – К. : К.І.С., 2005. – 186 с.

19. Закон України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків»// Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2005, № 52, ст.561: [електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2866-15#Text>

20. Мірошниченко О.А. Права людини: гендерна рівність та міжнародне право//Форум права. – 2011. – Вип. 1. – С. 690-693.
21. Буковинська Н. Гендерна рівність: шлях до успіху чи загроза майбутньому?//Підприємництво, господарство і право. -2017. – Вип.3. – С.191-194.
22. Грицай І.О. Механізм забезпечення принципу гендерної рівності: теорія та практика: монографія. - К.: «Хай-Тек Прес», 2018. — 560 с.
23. Гончарова Ю.А. Роль та місце принципу гендерної рівності в сучасному міжнародному праві: автореферат дис. канд. юрид. наук. Київ, 2017.- 26 с.
24. Мельник Т.М. Творення суспільства гендерної рівності: міжнародний досвід. Закони зарубіжних країн з гендерної рівності. – 2-ге допов. вид. / Т. М. Мельник. – Київ : Стінос, 2010. – 440 с.
25. Гендерна політика в системі державного управління : підручник / Л.В. Гонюкова, Л.О. Воронько та ін. ; за заг. ред. М.М. Білинської. – Запоріжжя: Друкар. світ, 2011. – С. 93–120.
26. Грицяк Н. Формування гендерної політики в Україні: проблеми теорії, методології, практики: монографія / Наталя Грицяк. – К.: Вид-во НАДУ, 2004. – 384 с.
27. Кулачек О. Роль жінки в державному управлінні: старі образи, нові обрії: [монографія] / Ольга Кулачек. – К.: Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2005. – 304 с.
28. Кисельова О. Інституційні механізми забезпечення гендерної рівності в Україні в контексті Європейської інтеграції. – [електронний ресурс] – Режим доступу:
http://ekmair.ukma.edu.ua/bitstream/handle/123456789/9933/Kyseljova_Instytucijni_mekhanizmy_zabezpechennja.pdf?sequence=1
29. Гонюкова Л.В., Педченко Н.С. Сучасний механізм упровадження гендерної політики в Україні// Вісник НАДУ при Президентові України. – 2016. - № 2. – С. 114-120.

30. Наказ Міністерства освіти і науки України № 839 від 10.09.2009 «Про впровадження принципів гендерної рівності в освіту». – [електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0839290-09#Text>

31. Кікінежді О. Паритетна демократія: Гендер у освітній парадигмі вищої школи: досвід та перспективи. - [електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://gender.at.ua/publ/2-1-0-144>

32. Рекомендації щодо вдосконалення гендерних підходів у навчальній програмі гуманітарної та соціально-економічної підготовки вищої освіти. - [електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.osportal.org.ua/index.php/2010-12-02-07-33-04/2011-01-25-08-40-13/59-2011-01-25-09-22-32>

33. Федін Д.Г. Значення правосвідомості в системі суспільної свідомості// Форум права. - 2011. - № 9. - С. 813-817.

34. Цимбалюк М.О. Формування правосвідомості громадян у процесі розбудови громадянського суспільства/ М.О. Цимбалюк. - Острог. - 2005. - 261с.

35. Клімова Г.П. Свобода, рівність, справедливість, закон як цінності правосвідомості і правової культури українських громадян// Правосвідомість і правова культура як базові чинники державотворчого процесу в Україні : монографія / Л.М. Герасіна, О.Г. Данильян, О.П. Дзьобань та ін. - Х.: Право, 2009. - 352 с.

36. Попадинець Г.О. Правосвідомість і правова культура як чинники становлення громадянського суспільства. – [електронний ресурс]. – Режим доступу: file:///C:/Users/User/Downloads/vnulpurn_2016_850_64.pdf

37. Жидкова О.О. Проблеми гендерної рівності в Україні. – [електронний ресурс]. – Режим доступу: <file:///C:/Users/User/Downloads/2190-%D0%A2%D0%B5%D0%BA%D1%81%D1%82%20%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%82%D1%96-4253-1-10-20150501.pdf>

38. Нечипорук Л.В. Проблеми впровадження гендерного балансу на ринку праці/ Л.В. Нечипорук// Впровадження гендерних підходів у діяльність

правоохоронних органів України: матеріали наук.-практ. конф. (Київ, 18–19 трав. 2005 р.). - К., 2005. – С. 70–72.

39. Івченко Ю.В. Гендерна рівність в Україні (національні особливості)// Філософські та методологічні проблеми права. - № 1-2. - 2013. - С. 52-59.

40. Строй Т. Як гендерна нерівність впливає на життя жінок та чоловіків в Україні. – [електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://volnovakha.city/read/city/88412/yak-genderna-nerivnist-vplivae-na-zhittya-zhinok-ta-cholovikiv-v-ukraini-rozpovila-tetyana-stroj>

41. Грабовська І. Гендерне паритетне суспільство в Україні: соціальна утопія чи реальна перспектива?/ Ірина Грабовська // Гендерний журнал «Я». - [електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://www.krona.org.ua/uk/ya-magazine>

42. Закон України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків»// (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2005, № 52, 561с. - [електронний ресурс]. - Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2866-15#Text>

43. Закон України «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні»// Відомості Верховної Ради (ВВР), 2013, № 32, 412 с. - [електронний ресурс]. - Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5207-17#Text>

44. Гендерна дискримінація: ідентифікація та механізм надання правової допомоги. Методичні рекомендації затверджені наказом Координаційного центру з надання правової допомоги від 12 березня 2019 року №33. - ФОП Ковалишин. - 2019. - 94с.

45. Марценюк Т. Гендерна дискримінація на ринку праці в Україні (на прикладі сексуальних домагань)// Наукові записки. - Том. 83. - 2008. - С.50-55.

46. Крочук М.І. Гендерна рівність як складова загального принципу рівності// Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. - 2011. - № 4. - С. 464-471.

47. Іванченко С. Багатовимірна модель гендера/ Світлана Іванченко. - [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <https://docplayer.net/114523914-Bagatovimirna-model-gendera-s-m-ivanchenko.html>

48. Грабовська І. Досвід становлення суспільства паритетної демократії в сучасній Україні: досягнення, проблеми, перспективи/ Ірина Грабовська// Гендерна освіта - ресурс розвитку паритетної демократії: зб. матеріалів міжнар. наук.-практ. конф., 27–29 квіт. 2011 р. - Тернопіль, 2011. - С. 25–28.

49. Кодекс законів про працю України. Затверджений Законом № 322-VIII від 10.12.71 ВВР, 1971, додаток до № 50, ст. 375. - [електронний ресурс]. - Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text>

50. Буковинська Н. Гендерна рівність: шлях до успіху чи загроза майбутньому?// Підприємництво, господарство і право. -2017. - Вип.3. - С.191-194.

51. Кобелянська Л. 50/50: сучасне гендерне мислення: словник/ Л. Кобелянська, Т. Мельник. – К.: К.І.С., 2005. - 280 с.

52. Герасименко Г.В. Гендерні аспекти соціально-економічної політики в Україні: [моногр.]/ Г.В. Герасименко. - Умань: СПД Сочінський, 2008. - 250 с.

53. Крочук М.І. Гендерна рівність як складова загального принципу рівності// Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. - 2011. - № 4. - С.464-471.

54. Закон України «Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини»// Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1998, № 20, ст. 99. - [електронний ресурс]. - Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/776/97-%D0%B2%D1%80#Text>

55. Закон України «Про попередження насильства в сім'ї»// Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2002, N 10, ст.70. - [електронний ресурс]. - Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2789-14#Text>

56. Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству»// Відомості Верховної Ради (ВВР), 2018, № 5, ст.35. - [електронний ресурс]. - Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19#Text>

57. Указ Президента України «Про Положення про Міністерство соціальної політики України» № 389/2011 від 06.04.2011. - [електронний ресурс]. - Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389/2011#Text>

58. Закон України «Про протидію торгівлі людьми»// Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2012, № 19-20, ст.173. - [електронний ресурс]. - Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3739-17#Text>

59. Наказ Міністерства соціальної політики України «Про Експертну раду з питань розгляду звернень за фактами дискримінації за ознаками статі» від 08.06.2012 № 345. - [електронний ресурс]. - Режим доступу: http://search.ligazakon.ua/1_doc2.nsf/link1/FIN76319.html

60. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Державної цільової соціальної програми протидії торгівлі людьми на період до 2015 року» від 21.03.2012 № 350. - [електронний ресурс]. - Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/350-2012-%D0%BF#Text>

61. Роз'яснення Міністерства юстиції України «Про розгляд звернень громадян стосовно розвитку кримінальної юстиції щодо неповнолітніх в Україні та гендерної політики» від 22.03.2012. - [електронний ресурс]. - Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0005323-12#Text>

62. Топ-10 гендерної політики. Міжнародний жіночий правозахисний центр «Ла Страда-Україна». Колектив авторів. - Київ. - 2015. - 48с.

63. Андрусак І.П. Правові механізми забезпечення гендерної рівності в Україні// Вісник Національного університету «Львівська політехніка». - 2014. - № 807. - С. 197-201.

64. Мельник Т. Міжнародний досвід гендерних перетворень/ Т. Мельник. – К.: Логос, 2004. - 320 с.

65. Інтегрування гендерного підходу в державну політику України. - К.: Державний інститут проблем сім'ї та молоді, 2003. - 128 с.

66. Пансевич Ю.В. Історичні витоки питання гендерної рівності// Науковий вісник Ужгородського національного університету. - 2013. - Вип. 23. Частина 1. Том 1. - С. 80-82.

67. Загальна декларація прав людини. Прийнята і проголошена резолюцією 217А (III) Генеральної Асамблеї ООН від 10.12.1948. - [електронний ресурс]. - Режим доступу:

https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text

68. Конвенція Організації Об'єднаних Націй про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок від 18.12.1979. - [електронний ресурс]. - Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_207#Text

69. Резолюція Ради Безпеки ООН «Жінки. Мир. Безпека», прийнята 31 жовтня 2000 року. - [електронний ресурс]. - Режим доступу:

https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_669#Text

70. Камінська Н.В., Чернявський С.С., Перунова О.С. Законодавче регулювання та міжнародні стандарти гендерної рівності [Текст]: лекція. - Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2020. - 23 с.

71. Декларація тисячоліття ООН від 08.09.2000. - [електронний ресурс]. - Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_621#Text

72. Офіційний сайт ООН. - [електронний ресурс] - Режим доступу: <https://www.un.org/ru/>

73. Мельник Т.М. Творення суспільства гендерної рівності: міжнародний досвід. Закони зарубіжних країн з гендерної рівності. - 2-ге допов. вид./ Т.М. Мельник. - Київ: Стілос, 2010. - 440 с.

74. Марценюк Т. Гендерна рівність і недискримінація: посібник для експертів і експерток аналітичних центрів. - К. - 2014. - 65 с.

75. Блага В.В., Благой В.В., Тихомирова А.О. Гендерна дискримінація як перешкода на шляху до розвитку нації// Миколаївський національний університет імені В.О. Сухомлинського. - 2018. - Вип. 21. - С. 130-133.

76. Гендерна політика в системі державного управління : підручник/ за заг. ред. М. М. Білинської. - Запоріжжя: Друкарський світ, 2011. - 132 с.

77. Організаційні та правові елементи інституційного механізму забезпечення гендерної рівності в Україні. Рекомендації щодо вдосконалення національного механізму впровадження гендерної рівності в українському

суспільстві враховують думку міжнародних та українських експертів, які брали участь у засіданнях за круглим столом, організованих Програмою рівних можливостей та прав жінок в Україні (спільний проект Європейського Союзу, ПРООН та SIDA. – Запоріжжя, 2011. – 140 с.

78. Комплексный подход к проблеме равенства между женщинами и мужчинами: Концептуальные рамки, методология и ознакомление с «позитивным опытом»: Заключительный доклад о деятельности Группы специалистов по вопросу о комплексном подходе к проблеме равенства женщин и мужчин (EG-S-MS) / (Пер. с англ.). Страсбург, май 1998 г., 129 с. Доклад четвертой Всемирной конференции по положению женщин: Организация Объединенных Наций, Пекин, 17 октября 1995 г., 202 с. - [електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://www.owl.ru/win/docum/ec/gender/index.htm>

79. Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про схвалення Концепції комунікації у сфері гендерної рівності» від 16.09.2020 № 1128-р. - [електронний ресурс]. - Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1128-2020-%D1%80#Text>

80. Постанова Кабінету Міністрів України «Питання українського правопису» від 22.05.2019 № 437. – [електронний документ]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/437-2019-%D0%BF#Text>

81. Никифоренко В.Г., Табанова А.І. Гендерна рівність в Україні: проблеми та шляхи удосконалення// Вісник соціально-економічних досліджень. - 2014. - Вип. 2 (53). - С. 218-225.